

TUSSEN LEWE EN DOOD

Briewe uit die Bloemfonteinse "Refugee Kamp", 1901-1902

F A van Jaarsveld en F J Pretorius
Universiteit van Pretoria

INLEIDING

Wat hier aangebied word is 'n aantal briewe, meestal uit die Bloemfonteinse "Refugeekamp", soos die konsentrasiekampe amptelik in 1900 genoem is. Om hulle te kon verstaan moes die persone wat betrokke was geïdentifiseer word. Dit het gelei tot hierdie kort inleiding wat proewe van die rekonstruksie van 'n familiegeskiedenis is, 'n aspek van die moderne geskiedskrywing wat in Suid-Afrika nog erg verwaarloos is. Familiegeskiedenis is nie bloot genealogie nie. Dit is ook nie 'n maklike tipe navorsing nie, want die materiaal berus nie net in argiewe of gemeentelike stukke nie, maar by die families self, wat geduld en inspanning van die historikus verg. Voordat ons geskiedskrywing nie aandag aan die lotgevalle, verwantskap en verspreiding van families gee nie, sal ons geskiedenis bepaald nie geontpolitiseer en mensliker word nie. Dit bring mee dat families persoonlike briewe en portrette, selfs bankstate en rekeninge — die familieargief — nie moet vernietig nie, maar bewaar en vir navorsing beskikbaar stel, soos dit die geval was met die skrywe van hierdie inleiding oor die families Meyburgh en Pretorius.

In 1980 het mnr M J W van Heerden van Elarduspark, Pretoria, my gebel om te kom kyk na 'n aantal briewe wat hy in 'n trommeltjie bewaar het. Hulle is deur mev G M J Pretorius en drie van haar dogters gerig aan mnr J P L Pretorius wat 'n krygsgevangene in Indië was. Die briewe is tussen Sept. 1901 en Mei 1902 vanuit die Bloemfonteinse "Refugee-kamp" geskryf om die band tussen vader, moeder en kinders te bevestig. Deur mnr Van Heerden se burgerlike lojaliteit, eerbied vir die voorgeslag, en sy toestemming word die briewe nou gepubliseer, en die oorspronklikes aan die Oorlogsmuseum te Bloemfontein vir bewaring oorgedra, waar dit tuis behoort. Weinig van hierdie tipe konsentrasiekampbriewe het vir die nageslag bewaar gebly. Daar is waarskynlik baie deur Boerekrygsgevangenes teruggebring maar het familiebesit gebly. Die ervaring het geleer dat nie alle nasate die waarde daarvan besef nie en die meeste briewe het waarskynlik verlore gegaan.

Mej E Krause wat tydelik aan die Departement Geskiedenis, Universiteit van Pretoria verbonde was, het die briewe in 1981 getranskribeer en ek het hulle deur mev H Brink laat tik en met die oorspronklikes vergelyk. Prof F J Pretorius van die Fakulteit Geneeskunde wat 'n amateur-genealoog en 'n entoesias vir die geskiedenis van die Pretoriusgeslag is soos blyk uit sy brosjure, *Die W D Pretoriuswoning, Potchefstroom, 'n motivering vir die restourasie en bewaring van hierdie historiese woning*, opgestel met behulp van die personeel van die Potchefstroomse Museum, het sy samewerking verleen om die skrywers van en die persone wat in die briewe genoem word, te help identifiseer. Hy het briewe aan die familie geskrywe en besoeke gebring, en verdere dokumente en inligting bekom. Die belangrikste inligting wat hy verkry het, het van mev G J M Barnard van Bayswater, Bloemfontein gekom, 'n stiefkleindogter (geb. 1921) van mev G J M Pretorius, skryfster van die meeste briewe, en 'n dogter van haar

oudste stiefseun, Johannes Lodewikus Pretorius.

Mev Barnard is vernoem na haar eie ouma, mev Gesina J M Pretorius, gebore Maree, wat in 1889 oorlede is. Sy is op 14 Aug. 1921 as die jongste dogter van J L Pretorius en M M Combrinck op die plaas Geluk in die distrik Boshof gebore en het op Dealesville in 1939 gematrikuleer. Daarna het sy 'n BA met Onderwysdiploma aan die destydse UKOVS in 1942 verwerf, onderwys gegee en in 1947 met Johannes H Barnard getrou. Uit die huwelik is 'n seun en 'n dogter gebore. Mnr Barnard was skoolhoof op Winburg en toe op Welkom en na aftrede het die gesin hulle op Bloemfontein gevestig waar mev Barnard eers taal- en toe biologieonderwyseres aan 'n hoërskool was, waarvan die laaste was in 1980 aan die Hoërskool J B M Hertzog. Tans beklee sy 'n tydelik-deeltydse pos in die Departement Plantkunde by die UOVS. Mev Barnard wat o a geskiedenis geloop het, het 'n sterk familiesin en historiese belangstelling. Baie van die inligting wat hier verwerk is, is deur haar ywer beskikbaar gestel.

Materiaal oor Gerrit Jacobus Pretorius en sy seun, na wie in 4.6 verwys word, is deur mev Barbara Pretorius, gebore Robarts, beskikbaar gestel, terwyl mev A C Theron van Reddersburg, 'n kind van Mattie Meyburgh, die oudste dogter van mev G Pretorius uit haar eerste huwelik, wat met P George Theron getroud was, oor haar moeder gerapporteer het. Oor mev A C Theron word in afdeling 4.2 gehandel. Sonder die samewerking van genoemde persone sou hierdie stukkie familiegeskiedenis nie moontlik gewees het nie.

Petrus Albertus Daniel Erasmus Meyburgh (1828—1888)

Hoewel P A D E Meyburgh se naam nie in die briewe voorkom nie, moet ter wille van agtergrond, kortliks na hom verwys word. Hy was die eerste eggenoot van mev G J M Pretorius, die hoofbrieffskryfster, en die vader van Mattie Myburgh, wat ook aan haar stiefvader, J P L Pretorius, geskryf het. P A D E Meyburgh is op 19 Julie 1828 gebore en op 16 Mei 1888 in Bloemfontein oorlede. Na die dood van sy eerste vrou wat kinderloos was (ons kon haar identiteit nie opspoor nie), is hy op 21 Augustus 1871 met mej Gezina Maria Johanna du Plessis getroud, wat sy tweede vrou geword het. Sy was die derde dogter van Gert J du Plessis, die eerste Volksraadslid van Boshof. Hy was 'n gelowige man en diaken-kassier van die NG-gemeente van Boshof tydens die konsulentenskap van ds G van de Wall, later van die Paarl-gemeente. P A D E Meyburgh, eienaar van die plaas Klippan, het sy skoonvader as lid van die Vrystaatse Volksraad wyk Middenveld, distrik Boshof, in 1871 opgevolg, en hy het dit tot met sy dood in 1888 gebly.

Van "Oom Petrus", soos hy in die omgang bekend was, se vroeë lewensjare weet ons weinig, behalwe dat hy uit die Hantam geboortig is, en in 1848—49 in die distrik Albert gewoon het, vanwaaruit hy in genoemde jaar as 21-jarige jongman na die Oranjerivier-Soewereiniteit gemigreer het. Hy het op kommando onder maj. Warden teen die Basoeto's gegaan, teen Scheel Kobus en Gasibone geveg en in drie oorloë teen die Basoeto's militêre diens vir sy staat verrig. Die plattelandse publiek het 'n vriend en raadgewer in hom gehad. Hoewel ongeleerd het hy 'n helder kop gehad en as wyse man praktiese kennis opgedoen. Hy was 'n indrukwekkende en vlot spreker. As openbare figuur het hy die belange van die Vrystaat onbaatsugtig gedien. Vir jare lank het hy 'n spoorweg vir sy land geopponeer, maar as mens met onbevooroordeelde gemoed en vatbaar vir oortuiging, het hy tot ander insigte gekom en bepleiter daarvan geword. Hy het sowel die vertroue van die Volksraad as president Brand geniet en was 'n man met uitstekende gawes van verstand en hart wat vertroue ingeboesem het.

Raadslid Meyburgh was 'n aktiewe man wat baie kommissiewerk vir die Raad verrig het. Sy vrou en kinders het tydens die Raadsittings op hul plaas, Klippan naby Dealesville, agtergebly om die boerdery te behartig. Hy het gereeld aan hulle geskrywe, en van dié briewe het bewaar gebly. Op 20 Mei 1885 vertel hy hulle hoe baie en swaar die werk van die Volksraad is en kla hy oor 'n borskwaal wat nie wou ophou nie. Hy het nie 'n sterk gestel gehad nie en aan gesondheidsprobleme gely.

Op 18 Mei 1887 skryf hy dat hy deur die Raad verkies is om saam met H Klijnveld en J G Fraser "op een zware en lang wenterreys" na Pretoria te gaan "om te gaan aarbeijden tot heyl van land en volk". Hy het drie dae lank gebed dat die Heer hóm tog nie moet laat gaan nie, maar toe hy met 'n groot meerderheid deur die Raad as deputant verkies is, was daar vir hom geen ander uitweg nie: "Gods wel is dat ik moet gaan ... om die belangen van beide staten te bespreken en een tolvorbont op te maken en die belangen van die toekoms van Zuid Afrika" te dien. Die konferensie met pres. Kruger oor spoorweë, 'n tolvorbond en nouere vereniging tussen die OVS en ZAR het misluk. Oom Petrus wou die onafhanklikheid van sy land behou en was dus teen nouere vereniging gekant. In Januarie 1888 is Oom Petrus Meyburgh, J G Fraser en A Fisher weer as 'n Vrystaatse deputasie na Kaapstad afgevaardig om met die Kaapkolonie oor 'n tolvorbond en spoorwegaansluiting te onderhandel. Dié keer was hulle suksesvol en het daarin geslaag om 'n deel van die Kaapse invoerrege vir hul staat te bekom.

Uit Kaapstad skryf hy op 27 Februarie 1888 aan sy vrou en dogters, Kotie en Mattie, en vertel hulle van die wondere van die stad met sy eikebome wat so 'n diep indruk op hom gemaak het. Ook besoek hy in die Paarl sy vorige leraar, ds G van de Wall, maar dié was nie tuis nie. Op 5 April 1888 het die Vrystaatse goewermentsekretaris hom per brief (nr. 170) bedank vir die goeie werk wat die Deputasie in Kaapstad verrig het, waardeur hulle die belange van die Vrystaat en sy toekomstige hulpbronne-ontwikkeling onbaatsugtig gedien en bevorder het. Dit was 'n groot opoffering vir 'n boer om telkens van sy plaas af te wees, maar vir P A D E Meyburgh, 'n groot patriot en Christenmens, was in die belang van land en volk, niks te moeilik nie. Hy was 'n gerespekteerde Raadslid wat sy woord goed kon doen. Sy naam verskyn telkens in die Vrystaatse Volksraadnotule. Ook was hy lid van die staat se Begrotingskommissie. Hy is werd om as Vrystaatse landsvader altyd deur Boshof onthou te word.

Uit sy briewe, meestal uit die "Raadzaal" aan sy vrou en kinders geskrywe, straal sy verlange na hulle en na sy plaas, en is hy verskonend dat hy telkens so lank van hulle moes weg wees, maar het hy geglo, God het dit so beskik dat hy die belange van land en volk op daardie wyse moes dien. Telkens blyk sy diep gelowigheid en godsdienssin uit sy skrywes. Op 26 Maart 1888 het ds G van de Wall uit die Paarl aan hom as "vriend en broeder" geskryf, en sy spyt uitgespreek dat hy nie tuis was in die Paarl, toe raadslid Meyburgh hom daar besoek het nie. Hy het hom herinner aan die "godsdiens-oefeninge" wat hy op sy plaas, Klippan, gehou het. Hy het hom ook daaraan herinner hoe hulle "op een jagtparty uitgingen en een wagen vol springbokken, quagga's, widebeesten en blesbokken naar huis bragten — toen gy my eene prachtige pyp maaktet uit een ouden lepel". Sy oud predikant wie hy as diaken in Bloemfontein gedien het, het hom vermaan om by al sy politieke werksaamhede sy onsterflike siel tog nie te vergeet nie: "Laat ons bedenken, dat de dood ieder uur wenkt ... Of ik u hier wederzie of niet, laat my U toch niet missen in die groote schaar die voor den troon des Lams zal staan. Broeder, Myburgh, laat my U daar toch zeker ontmoeten — door genade."

Maar P A D E Meyburgh, die boer, volksman, politikus en kinderlik gelowige, het sy predikant vooruitgegaan. Sy gestel is in diens van land en volk afgetakel. Twee

maande later, op 16 Mei 1888, is hy tydens die Volksraadsitting onverwags aan ruggraatonsteking oorlede. Landdros de Beer van Bloemfontein het skriftelik op dieselfde dag sy simpatie aan mev Meyburgh betuig en haar meegedeel dat die Staat die mediese- en begrafniskoste van haar man sou dek. Hy is in Bloemfontein ter aarde bestel, maar later op sy plaas Klippan herbegrawe. President Brand het sy dood persoonlik betreur en sy bydrae as Volksraadslid geprys. 'Op 7 Julie 1888 het mev Meyburgh ds G van de Wall in kennis gestel van die dood van haar man, waarop hy op 5 Augustus uit die Paarl aan haar geskryf het om te troos. Daarin noem hy haar man sy "geliefden vriend" wat hy as diaken in sy gemeente in Bloemfontein goed leer ken het. As hy na Boshof moes gaan waar hy meer as eenmaal "kerk gehou het", was Petrus Meyburgh se huis op Klippan vir hom 'n oornagplek. Hy beskryf die LV Meyburgh, as "een hartelyke, hulpvaardige Vriend", wat "een zorgzaam, liefhebbend echtgenoot" was. Die Dominee vertel dat hy mev Meyburgh se vader Gert du Plessis, ook goed geken het en dat hy tydens sy konsulentskap van Boshof as diaken-kassier opgetree het.

P A D E Meyburgh het vier dogters by Gezina Maria Johanna du Plessis gehad, nl Jacoba Margaretha wat met Carl van Aswegen getroud was; die tweede was Martha Elsje Aletta (Mattie) wat in 1906 met Petrus George Theron van Winburg getroud is; die derde was Petronella Albertina (Nellie) wat met W A van Wyk getroud is. Die jongste was Gertruida Jacoba (Gerty) wat op 14-jarige ouderdom in 1901 tydens die oorlog by haar suster Jacoba op die plaas Geluk aan maagkoors dood is. Mev G M J Meyburgh het uit 'n gesiene familie gekom en in 'n gesiene familie ingetrou. Sy het dus 'n agtergrond wat haar bo baie van haar tydgenote laat uitstyg. Maar in die Bloemfonteinse konsentrasiekamp was sy maar een van die klein, anonieme vrouens wat daarin opgeneem is.

2 Johannes Petrus Lodewickus Pretorius, 1842—1907

J P L Pretorius aan wie die briewe uit die Bloemfonteinse "Refugeekamp" gerig is, is op 24 Aug 1842 op die familieplaas, Zeekoekraal in Boven Rivier Zonder-End, 'n wyk van die gemeente Caledon, gebore (vandag Villiersdorp). Hy is op 26 Sept 1844 daar gedoop. Hy was die eerste kind uit die tweede huwelik van Johannes Petrus Lodewicus Pretorius met Maria Helena Susanna Steyn van Swellendam. Hy het sy vader se doopname gekry maar ook dié se aangenome naam, "Lodewicus", wat sy vader vermoedelik van sy pleegouer en oom, Jan Lodewicus Pretorius, gekry het. J P L Pretorius se ouers het vermoedelik in 1856 van Zeekoekraal na Robertson getrek waar hulle op Rustfontein geboer het. Op 25 Mei 1856 het hulle lidmate van die NG-gemeente daar geword. J P L Pretorius is op 26 Sept 1860 deur ds McGregor in Robertson aangeneem. In 1864 trek die familie na Calvinia. J P L Pretorius se ouer halfbroer, Wessel Francois Pretorius het vermoedelik op Robertson agtergebly. Die verdere lotgevalle van die gesin is onbekend.

Op 29 Nov 1875 is J P L Pretorius, 'n agterkleinneef van die Transvaalse staatspresident, M W Pretorius, met Gezina Johanna Maree (5.2.1853—18.8.1889) van Caledon getroud. Hy het na die Vrystaat en Transvaal toggerig nadat sy broer wat op Robertson agtergebly het hierdie beroep beoefen, en die noordelike wêreld daardeur verken het. Op 26 Jan 1879 bevind J P L Pretorius en sy vrou hulle op Boshof in die Oranje-Vrystaat, waar 'n tweede kind, Servaas Daniël wat op 29 Des 1878 gebore is, laat doop is. Die eerste, Johannes Lodewicus, is waarskynlik op die trekpad gebore. J P L Pretorius het op Rustfontein in die Boshofse distrik geboer, 'n plaas wat hy aanvanklik gehuur en later gekoop het. Sy swaer was Servaas Daniël Maree van Da-

nielskuil, distrik Boshof. Op 4 Aug 1889 is die laaste kind uit die eerste huwelik gebore, nl Willem Daniel. Op 8 Aug 1889 het die egpaar hulle gesamentlike testament onderteken en op 16 Augustus, 'n week later, is sy vrou as gevolg van komplikasies wat na die geboorte ingetree het, oorlede (Boedel M543, Meesterskantoor, Bloemfontein). Daar was agt kinders uit J P L Pretorius se eerste huwelik, waarvan ses groot geword het, nl vier seuns en twee dogters. Die oudste kind was Johannes Lodewicus (6.11.1876—30.8.1942), die tweede, Servaas Daniel (29.12.1878—5.9.1893), die derde Wessel Francois (geb 1.3.1880), die vierde 'n dogter, maria Wilhelmina (geb 1.1.1882), die vyfde Helena Maria (9.5.1883—1.5.1963), die sesde Petrus Johannes (22.1.1885—23.8.1885), die sewende Jacobus Johannes (geb 20.7.1886) en die jongste Willem Daniel (geb 4.8.1889).

Sewe maande later, op 3 Maart 1890, is die wewenaar J P L Pretorius met die weduwee Gezina Maria Johanna Meyburgh (geb. du Plessis) getroud. Sy seun, Johannes Lodewicus (Jan), het op die plaas Rustfontein agtergebly terwyl hy by sy tweede vrou op Klippan, naby die huidige Dealesville, gaan boer het. Hy het die vier Meyburghdogters, Jacoba (Kotie), Martha (Mattie), Petronella (Nellie) en Gertruida (Gerty) onder sy sorg geneem. Uit die tweede huwelik is vier kinders gebore, nl 'n seun, Gerrit Jacobus (28.12.1890—12.3.1946), Charl Francois (2.3.1892—4.6.1964), Petrus Gerhardus, wat na ses maande op 30.8.1894 oorlede is en Hephzibah Gezina (Hephie) wat op 21 Aug 1901 in die Bloemfonteinse konsentrasiekamp gebore en op 6 Jan 1979 oorlede is.

Besonderhede oor die lewe van J P L Pretorius en sy vrou Gezina voor 1899 is skaars. Ons weet egter dat hy en sy twee oudste seuns, Jan en Wessel opgekommandeer is toe die Anglo-Boere-oorlog op 11 Okt 1899 uitbreek het. Sy seuns het tot die bittereinde geveg, maar op 31 Mei 1900 het J P L Pretorius ná lord Roberts se anneksasieproklamasie wat die Vrystaat vanaf 21 Mei 1900 tot 'n Britse kolonie verklaar het, die wapen neergelê en as oud-Kapenaar die eed van neutraliteit onderteken. Op 31 Mei 1900 is 'n permit op Bultfontein deur kapt G H Grant uitgereik: "Mr J L Pretorius of Klippan has handed in 2 W.R. & a combined ball & shot gun, & is permitted to remain on his farm. Should he enter Boshof or Bultfontein, he should report himself at the Landdrost's office. He has taken the oath of neutrality." Op die keersy staan: "Permitted to retain a .45 revolver & an old broken ML shot gun. Issued at Sterkfontein. JHG." Hierdie plaas grens aan Baden-Baden, 'n deel van die plaas Klippan.

Ná die anneksasie van die Oranje-Vrystaat het die oorlog voortgegaan. Volgens tradisie het iemand J P L Pretorius wat op Klippan verblyf gehou het, by die Britse militêre owerheid aangegee. Volgens die amptelike lysie in die argief is hy op 9 Augustus 1901 op sy plaas Klippan gevange geneem op klag dat hy inligting, voedsel en perde aan die Boeremagte verstrek en voorsien het. Op 21 Augustus, op die dag van sy dogtertjie se geboorte nadat sy vrou vier dae te vore in die Bloemfonteinse Refugeekamp beland het, het hy in 'n krygsgevangenekamp by Ladysmith as prisoner nr. 22203 beland, en is hy later na Bombaai in Indië gestuur.

Van J P L Pretorius se lewe in die Ahmednagar-Boerekrygsgevangenekamp weet ons min behalwe vir 'n gebeurtenis wat hier ter wille van die rekord in verband met Gelofte-dag aangeteken moet word. 'n Aantal oorlogspredikante het geglo dat die Here die oorlog oor hulle gebring het omdat die volk Dingaansdag sou verwaarloos het. Voor in die Bybel van J P L Pretorius wat in die besit is van Helena Maria Bergenthuin (gebore Meintjies, sy kleindogter) kom 'n "belydenis" en 'n "verbond" voor wat deur J P L Pretorius op 17 Des 1901 saam met ses ander krygsgevangenes onderteken is, nl J J Marais, 'n ouderling van Brandfort, OVS, P de Wit, 'n ouderling van Lindley, OVS, D C Uys, 'n ouderling van Bethal, ZAR, C Schutte, 'n ouderling van Piet Retief,

ZAR, C du Plessis, 'n diaken van Petrusburg, OVS en S Nel, 'n diaken van Bloemhof, ZAR. Dit lui: "Wij belijden voor den Heer onze zonde dat wij Dingaansdag of zoo zeer verwaarloos hebben of hem niet hebben gevierd als een Sabbath volgens de gelofte door de Vadersen gedaan, en doen hem heden de plechtige belofte dat wij met zijne hulp met onze huisgezinnen van nu af deze 16de dag van December altoos als een Sabbath tot zijn eer zullen vieren, en dat als Hij ons het leven spaar en ons en ons volk de verlangende verlossing geeft, wij hem zullen dienen zoolang wij leven". "Bovenstaande belofte", so teken J P L Pretorius in sy Bybel aan, "word door mij afgelegd in Hut No 7 tijdens mij Ballingschap in Fort Ahmednagar, Indië, op den 16de December 1901, dit geschiedde na eene maand van voorbereiding, eene week van voorootmoediging en gebed, en na dat de leraar en mede krijgsevangene, Ds P J Viljoen van Reitz OVS, een ieder die zich niet bereid gevoelde, de gelegenheid gaf, heen te gaan, en die achtergebleven waren gewaarschuwde, dat wij zelve deze Hut, de Muren des Forts, alle tegenwoordige Engelen, en bovenal de Drieeenige God tegen ons zullen getuigen indien wij dit verbond ontrouw worden. Behalve een zeer groot getal, die staande en met diepen ernst, het verbond sloot, waren ook tegenwoordig de broeders Kerkraadsleden en medekrijgsgevangenen."

Een van J P L Pretorius se briewe uit Fort Ahmednagar aan sy vrou het bewaar gebly en die briewe wat hy van haar, Mattie Meyburgh, Maria en Ellen, sy dogters ontvang het, is deur hom teruggebring. J P L Pretorius was om begryplike redes baie verbitter teen die Engelse en het geweier om die eed van getrouheid aan koning Eduard VII (die "rooi-eed") af te lê en te onderteken, wat verstaanbaar is in die lig van sy neutraliteitseed in 1900, en sy gevangening daarna op 'n klag waarvan ons die waarheid nie kan bewys nie. Verlange na sy land en gesin het hom egter tot ander insigte gebring, maar hy was een van die laastes wat uit Bombaai teruggekeer het. Die datum van terugkeer is onseker, maar dit was vermoedelik teen die middel van 1903, want op 23 Julie 1903 is 'n rekening van £6 van G H MacKay, "Government Relief Department ORC", Boshof, aan J P L Pretorius na Klippan gestuur, 'n bedrag wat hy aan die Repatriasie-departement moes terugbetaal nadat hy kompensasie vir oorlogsverliese ontvang het.

In 1903 het hy sy plaas Rustfontein verkoop om Klippan en die familie op die been te help bring. Dit was nie vir J P L Pretorius beskore om oud te word nie. Op 20 Julie 1907 het hy en sy vrou Sinie hulle testament laat opstel. Aan haar is bemaak 'n wa en tien osse met trekgoed, 'n groot rewera, twee perde met tuig, twee koeie met kalwers, 50 mofooie met lammers en 50 hamels, twee beddens "met katels", kombuisgereedskap, ses stoele en 'n tafel. Die res van die gesamentlike boedel, roerende en onroerende goedere, het na die kinders uit die twee huwelike gegaan. Op 8 Aug 1907 is J P L Pretorius oorlede en op Klippan begrawe. Hy was lid van die kerkraad van Dealesville. Van hom is getuig dat hy 'n "kerkvaste en gelowige" Afrikaner was wat sy volk en kerk getrou gedien het.

3 Gezina Maria Johanna Pretorius (1856—1942)

Mev G M J Pretorius (tant Sinie) die hoofskryfster van die konsentrasiekampbriewe, is op 11 Nov 1856 in Boshof gebore as die derde dogter van G J du Plessis, die eerste volksraadslid van Boshof. Op 15-jarige leeftyd is sy op 21 Aug 1871 met die wewenaar P A D E Meyburgh, sy skoonvader se opvolger as lid van die Volksraad, getroud. Hy was toe 43 jaar oud. Soos gesê is hierdie bekende openbare figuur en Volksraadslid na 'n gelukkige huwelik van 17 jaar op 16 Mei 1888 oorlede, en het sy vrou en vier dogters nagelaat. Die weduwee Meyburgh is op 3 Maart 1890 met die wewenaar J P L

Pretorius getroud, en het toe elf kinders gehad om te versorg. Uit die tweede huwelik, so weet ons reeds, is vier kinders gebore, drie seuns en 'n dogter waarvan drie groot geword het. Toe die Anglo-Boereoorlog uitbreek het Gezina Pretorius die boerdery op Klippan aan die gang gehou. Ná die wapenaflegging van haar tweede man was hy terug by haar, maar hy is soos gesien, op 9 Augustus 1901 gevang en na Ladysmith in Natal gestuur en later na Indië. Wat die verdere lotgevalle van die gesin was, weet ons nie. Die tradisie wil dat mev Pretorius met haar kinders (die twee oudste seuns Jan en Wessel was op kommando) vir 'n rukkie rondgevlug het. Op 17 Augustus 1901 het sy en haar gesin in die Bloemfonteinse "Refugee-kamp" beland, waar sy op 21 Augustus geboorte aan 'n laatlammetjie, Hephzibah Gezina gegee het, die dogter wat sy eers "Baka", d i "Geween" wou laat doop. Sy is toe Hephie genoem.

Die Bloemfonteinse vrouekamp is volgens kol dr Jan Ploeger, die staatshistorikus wat oor die burgerlike kant van die Anglo-Boereoorlog navors en skryf, in Augustus 1900 aangelê. Die benaming "Refugee Camps" soos dit tydens tydgenootlik bekend gestaan het, dui op die wapenafleggers en hulle gesinne as kampbewoners, maar dit het gou misplaas en onhoudbaar geword omdat reeds geruime tyd vóór Desember 1900, daklose afhanklikes van veggende burgers ook na die buigerlike kampe gestuur is — die gevolg van die vroeë stadium van 'n plaasverwoestingsbeleid. In Augustus 1901 toe mev Pretorius en haar afhanklike kinders in die Bloemfonteinse kamp beland het, het sy daar 859 mans, 1 857 vrouens en 3 870 kinders aangetref, 'n totale kampbevolking van 6 586, en in April 1902 was dit 5 654. In Augustus 1901 was die sterftesyfer 96 (waarvan 40 in die hospitaal), in Oktober 204 in November 1 781 en in Januarie 1902 126 — altesaam is 1 263 kinders onder 15 jaar en 432 bo 15 jaar in die Bloemfonteinse konsentrasiekamp oorlede, 'n totaal van 1 695. Maria Pretorius het as verpleegster in die hospitaal gehelp terwyl Mattie Meyburgh as onderwyseres in die kamp gaan diens doen het. Predikante wat die kamp inwonend bedien het, was ds H de Wet, ds Daneel en ds Louw, terwyl ds W Robertson ook behulpsaam was.

Eintlik was daar twee kampe in Bloemfontein: die oorspronklike "Refugee"-kamp vir wapenafleggers en 'n latere, nuwe kamp wat op 12 Mei 1901 geopen is. Die rede vir 'n tweede kamp was dat die bevolking te groot vir die bestaande een geword het. Die nuwe was oos van die ou kamp geleë. Dit is waarskynlik in dié kamp waarin mev G Pretorius en haar gesin in tente geplaas is. Op 7 Junie 1901 was die rantsoene per persoon per dag vir kinders en volwassenes dieselfde nl, 'n half pond vars vleis, 'n drie kwart pond meel, 1 ons koffie, 2 onse suiker, 1 ons sout, en een keer per week 2 pond aartappels in plaas van meel. In die nuwe kamp is water uit twee putte gehaal, uit een van hulle met 'n handpomp wat 600 gallon per uur verskaf het.

Mev Pretorius meld dat sy elke week aan haar man geskryf het, maar sy moes later verneem dat slegs twee briewe per maand per gesin toegelaat is. Op 14 Februarie 1902 was sy verbaas dat haar man haar vier antwoorde op sy vier briewe nooit ontvang het nie. Die briewe wat hom bereik het, het almal deur die hande van die sensor gegaan soos uit die nagelate koeverte blyk. Of daarvan vernietig is, weet ons nie. Geen bitterheid of klagtes teen die owerheid kom uit die briewe voor nie. 'n Mens kan vra of die sensor van die briewe teruggehou en vernietig het, wat moontlik is. Uit die briewe straal persoonlike leed, 'n diepe godsdienstige gesindheid en 'n rotsvaste geloof in God, maar hulle getuig ook van gesindhede en kampervaringe wat tussen September 1901 en Mei 1902 oor lewe en dood opgeteken is, vandaar die opskrif van hierdie artikel. Teen die einde van die kampelewe is mev Pretorius deur 'n voertuig raakgery en beseer.

Presies wanneer sy en haar gesin — Maria, Mattie, Jacobus, Willem, Gerrit, Charl, en Hephzibah — die kamp verlaat het, weet ons nie. Haar man, J P L Pretorius, het eers in 1903 na Klippan teruggekeer, waar hy in 1907 oorlede en be-

grawe is. Mev Pretorius is nooit weer getroud nie. Van 1927 tot 1942 het sy by haar jongste dogter, die kampkind, Hephzibah wat 'n onderwyseres geword en op Dealesville skoolgehou het, ingewoon. Dié is in 1949 met A B Krause getroud. In Desember 1938, op 82-jarige leeftyd, tydens die simboliese ossewa-trek, het die eer "Ouma Sinie Pretorius", soos sy toe bekend gestaan het, te beurt geval om in 'n outydse koets na die stadsaal van Boshof te ry, waar sy namens die inwoners van die dorp 'n huldigsalbum aan genl Hertzog oorhandig het.

Op 11 Desember 1942 is mev Gezina Pretorius in die ouderdom van 86 jaar oorlede en op Klippan by haar vroeg afgestorwe eggenotes uit die eerste en tweede huwelik ter ruste gelê. In 'n koerantverslag uit Dealesville het 'n "korrespondent" getuig: "Ouma Pretorius het haar volk en land liefgehad soos sy haar kroos bemin het". Die laaste woorde van hierdie gelowige vrou was: "Lewe by Christus". Ds F M Smit het die begrafnisrede gehou en o a gesê: "Sy was 'n goeie mens omdat sy 'n bid-dende moeder, 'n vermanende moeder en 'n volksmoeder was". Ds J P van der Spuy, die moderator van die Ned Geref Kerk wat in 1896 'n onderwyser op Klippan by die Pretoriusse was, het 'n telegram gestuur: "Innige simpatie; hulde aan 'n waardige dierbare volksmoeder". Haar kleinseuns, dr J L Pretorius en P en M Theron, mnr George Theron, 'n skoonseun, en G J en C F Pretorius was draers na die graf en mnr Mar-thinus Nel koster.

4 Ouma G Pretorius se kinders

Dit gaan hier veral om die kinders wat óf briewe uit die konsentrasiekamp geskryf het óf wat in die briewe genoem word.

4.1 **Jacoba Margaretha (Kotie)** van brief nr 1. Sy was die oudste Meyburghdogter wat voor die Anglo-Boereoorlog al met Carl van Aswegen, 'n wewenaar met seuns uit sy eerste huwelik, getroud was en woonagtig op die plaas Geluk, naby Houtenbeckstasie, Brandfort, toe nog deel van die Winburgse distrik. Hulle het vier dogters gehad, waarvan die oudste Dollie heet het. Gerty (Gertruida Jacoba) na wie sy ver-wys, was haar jongste suster. Dié is op 14-jarige ouderdom in die oorlog by Jacoba op die plaas aan maagkoors oorlede.

4.2 **Martha Elsje Aletta (Mattie)**, 24.3.1881 – 20.12.1969, die tweede oudste Meyburghdogter en skryfster van enkele briewe aan haar stiefpa, J P L Pretorius, is voor die oorlog aan die Ou Dames Instituut op Bloemfontein as onderwyseres opgelei. Sy het in die kamp skoolgehou en kon goed skrywe. Na die verlating van die kamp het sy haar in Bloemfontein bevind waar sy waarskynlik met onderwys voortgegaan het. Op 12 November 1902 vra haar tante, mev A Groenewald, haar wanneer sy dan vir hulle op Lynfontein by Dealesville kom skoolhou, want "mij hart is zoo zeer als ik aan de toestand dink waarin ik is, en de ongeleerdheid van mijn kinders". In 1905 het Mattie haar vir 'n jaar lank aan die Hugenote-Seminarium in die Paarl gaan bekwaam in o a musiek, waarna sy graag in Transvaal wou gaan onderwys gee het. Mattie het gereeld aan haar ma, mev G Pretorius, geskryf. Op 9 Desember 1905 vertel sy dat sy in die Hoogste Taalbondeksamen geslaag het, maar nog praktiese eksamens in musiek moes aflê. Op 6 Junie 1906 het Mattie haar op Brandfort bevind waar sy onderwys gegee het. Sy skryf op dié datum dat sy bly was oor die klavier wat by die skool afgelewer is, en dat sy baie aanvraag vir private klavierlesse gehad het.

Mattie Meyburgh is op 19 Maart 1907 met Petrus George Theron (2.12.1878 – 19.1.1951), 'n boer van Winburg getroud, en het skoolhou opgegee. Op

12 Maart 1908 skryf sy en George vanaf Leeuwfontein, dat hulle mielies al hard is, en wou weet of haar halfbroer, Gerrie, nie vir hulle kon kom help boer nie. Doornpoort, geleë anderkant Brandfort en noord van Verkeerdevelei, was die woonplaas van Mattie en George Theron. Laasgenoemde was 'n afstammeling van die Hugenote. Sy oupa, Thomas Francois Theron, was 'n Voortrekker wat volgens oorlewering saam met Piet Retief uit die Kaapkolonie getrek het. Hy het hom op die plaas Leeuwfontein in die distrik Theunissen gevestig, 'n familieplaas wat vandag nog aan die Theronfamilie behoort. Pieter George Theron, Mattie Meyburgh se man wat gedurende die Anglo-Boereoorlog as krygsgevangene in Groenpunt beland het, was 'n vooruitstrewende boer. Op Doornpoort het hy met geregistreerde Afrikanerbeeste, merinos en perde geboer. Van 1923 tot sy dood in 1951 was hy voorsitter van die Afrikanerbeestelersgenootskap. Ook het hy jarelank op die bestuur van die VP gedien. Sy vrou Mattie het soos haar vader, P A D E Meyburgh, in landsake belang gestel en was op 'n stadium lid van die Uniale Hoofbestuur van die Suid-Afrikaanse Party. Vir hulle was die jare van samesmelting (1934–1939) van die gelukkigste jare wat Suid-Afrika beleef het. Mattie en George Theron het vier kinders gehad, twee seuns en twee dogters, waarvan meg A C Theron wat ons van inligting voorsien het, die jongste is. Sy is getroud met P J G Theron en het ses kinders. Hulle boer nog in die Reddersburgdistrik met afrikanerbeeste en merinoskape.

Mev Mattie Theron se suster, Nellie, was met Willem A van Wyk getroud en het op die plaas Baden-Baden by Dealesville geboer, totdat hulle hul op Misgunsfontein in die distrik Theunissen gaan vestig het. Sy is aan die griep van 1918 oorlede en daar begrawe.

4.3 Maria Wilhelmina Pretorius (geb 1882), die vierde kind uit J P L Pretorius se eerste huwelik, wat verpleging in die Kamphospitaal gedoen het, was ook een van die briëfskryfsters aan haar Pa. Op 19 April 1904 is sy met Wessel van Straaten van die plaas Popolis, distrik Winburg, getroud. Ook sy was gereeld met haar stiefma per brief in verbinding. Op 14 Mei 1906 laat sy byvoorbeeld weet dat daar 'n biduur by haar huis was, en dié was "propvol". Sy vertel o a hoe sy gesukkel het om lastige hoenderluise wat hulle intrek in haar huis geneem het, betyds voor die biduur uit te kry.

4.4 Helena Maria Pretorius (Ellen), gebore op 9 Mei 1883 en op 1 Mei 1963 in Pretoria oorlede, was 16 jaar oud toe die oorlog uitbreek het. Sy was die vyfde kind van J P L Pretorius uit sy eerste huwelik en was met Barend Christiaan Meintjes getroud wat op die plaas "Commissionerflat" in die distrik Marquard geboer het.

4.5 Johannes Lodewicus (1876–1942) wat as Jan bekend gestaan het, was die oudste Pretoriusseun wat in 1899 as 23-jarige tot die bittereinde deur die Anglo-Boereoorlog heen geveg het. Na hom en sy broer, *Wessel Francois*, ook 'n bittereinder, word in die briewe ter wille van veiligheidsredes as J en W (Jan en Wessel) verwys. Na sy Pa se dood in 1907 het ouboet Jan, sy broers en susters vaderlik van goeie raad bedien. Hy is op 16 Mei 1911 met Martha Margaretha Combrinck getroud en het op die plaas Geluk naby Klippan (nie te verwar met Jacobus van Aswegen se Geluk nie) in die distrik Boshof geboer. Hy was die vader van mev G J M Barnard van Bayswater, Bloemfontein, wat ons met die verskaffing van inligting oor die Pretoriusfamilie gehelp het. "Oom Jan" wat vir sy geslag goed ontwikkel was en 'n pragtige sangstem gehad het, het die Ned Geref Kerk as ouderling gedien, eers op Dealesville en toe op Soutpan, en hom vir die opvoeding van die jeug beywer. Daarby was hy 'n warme ondersteuner van genl Hertzog se V P-regering. Hy is op 30 Augustus 1942 in die

ouderdom van 66 jaar in Bloemfontein oorlede en op Klippan, in die familiekerkhof begrawe. Sy vyf broers en 'n swaer, M Combrinck, was draers op die begrafnis wat deur 200 mense bygewoon is, terwyl ses van sy ou bittereinderstrydmakkers as rou-draers opgetree het, nl C Cronjé, N Minnaar, L Holtzhausen, F Slabbert, A Combrinck en P Schoeman. Ds Maree van Soutpan het gepreek en ds F Smit van Dealesville het die begrafnis, met waarderende woorde oor hom, gelei.

4.6 Gerrit Jacobus Pretorius (1890–1946), “Gerrie” genoem, was die oudste seun uit die tweede huwelik van J P L Pretorius met die weduwee Meyburgh, en elf jaar oud toe hy in 1901 saam met sy ma en sy broertjie, *Charl Francois* (wat 'n onderwyser geword het, sedert 1919 as vrygestel op Klippan, die oudste skool van Dealesville in 1893 opgerig, skoolgehou en op 4 Junie 1964 daar dood en begrawe is), in die Bloemfonteinse konsentrasiekamp opgeneem is. Na die oorlog het Gerrie op Klippan gaan boer en die plaas opgebou. In 1914 is hy met mej S Haarhoff van Maclear getroud. “Oom Gerrie” soos hy in sy latere lewe bekend was, was soos sy oudste halfbroer, ook 'n kampvegter vir opvoeding- en onderwys sake. Hy was 20 jaar lank voorsitter van die Klippanse skoolkommissie, 16 jaar lank voorsitter van die Dealesville Landbou-unie, en 11 jaar lank Spesiale Vrederegter en offisier van die Vrystaatse skietvereniging. Ook was hy 'n oortuigde volgeling van genl Hertzog en het hom in die samesmelting van 1934 gevolg. Hy het Smuts se oorlogsbeleid ondersteun en was voorsitter van die Verenigde Partytak van Dealesville, voorsitter van die Afdelingsbestuur van Boshof en lid van die Provinsiale Hoof- en Sentrale Hoofbestuur van die V P. Oom Gerrie Pretorius is op 12 Maart 1946 op Klippan oorlede en daar begrawe. Sy seun, dr *Johannes Luther Pretorius* (gebore in 1914), 'n mediese praktisyn, het kaptein in die Weermag geword en sy plig vir land en volk in die Noorde gedoen. Na die oorlog was hy geneesheer in Brandfort. Hy is met mej Barbara Robarts, die dogter van 'n Natalse suikerboer getroud. Uit die huwelik is drie seuns gebore. Dr Pretorius, in die omgang in Natal as “dr Pete” maar in die Vrystaat as “Dons” bekend, was 'n vurige ondersteuner van die V P in die Vrystaat. Hy het egter sy mediese praktyk te Brandfort opgegee, en in 1950 self suikerboer op sy eie plaas, Marsabit, te Empangeni in Natal geword. Dr Pretorius het 'n belangrike rol in die Natalse V P gespeel, o a as Afdelingsvoorsitter van die kiesafdeling Zoeloeland. In 1960 is hy tot V P-Senator gekies. Met sy vroeë dood op 26 April 1965, toe hy 51 was, het mnr Cyril Renton, die provinsiale sekretaris van die Natalse V P in die *Daily News* van 27 April 1965 geskryf: “Senator Pretorius, affectionately known as “Dr Piet” and his wife, Barbara, occupied a special place in the U.P. in Natal”. Sy dood het 'n gaping gelaat want, so skryf Renton: “He was a true South African in everything he did”.

4.7 Hephzibah Gezina (21.8.1901–6.1.1979). Hierdie kampbaba het aan die Normaal- en Politegniese kollege in Bloemfontein gestudeer en in 1921 'n derdeklas professionele onderwyskursus geslaag. Sy het 'n onderwyseres op Dealesville geword en was “alombekend en bemind” as “Juffrou Hephie”. In 1949 is sy met A B Krause, 'n wewenaar met drie seuns getroud. Sy het haar ma, mev G Pretorius, vir 15 jaar lank, tot met dié se dood in 1942 versorg. Mev Krause het geen kinders van haar eie gehad nie en mnr M J W van Heerden grootgemaak, wat die Konsentrasiekampbriewe vir publikasie beskikbaar gestel het. Sy het 'n besondere rol in die gemeenskap, veral met betrekking tot kerk en onderwys, gespeel.

5 Wessel Francois Pretorius

W F Pretorius (brief 15) wat op 18 Februarie 1902 na Indië geskryf het, was 'n ouer halfbroer van J P L Pretorius. Dit is hy wat op Robertson agtergebly het, toe die Pretoriusgesin in 1864 na Calvinia verhuis het, en wat later toggerly het na Transvaal, die wêreld in die Noorde leer ken, en met sy jonger halfbroer, J P L Pretorius, besluit het om hulle by Boshof in die Suid-Vrystaat as boere te vestig. W F Pretorius se kinders uit sy eerste huwelik is tot met die voorlaaste geboorte in 1884 almal op Robertson gebore en gedoop. In 1885 is hy na die plaas Rietfontein, distrik Boshof. In die Anglo-Boereoorlog is hy krygsgevangene geneem en in die Kimberleyse konsentrasiekamp geplaas. Sy tweede vrou is ook na 'n kamp in die Vrystaat geneem. Twee jonger broers van J P L Pretorius was Pieter Gerhardus Petrus ("Oom Piet") en Willem Daniel ("Oom Danie"), albei van Potchefstroom, wat albei as krygsgevangenes na St Helena geneem is. (Kyk prof F J Pretorius: *Die W D Pretoriuswoning, Potchefstroom*).

6 Eleonora Judith Pretorius

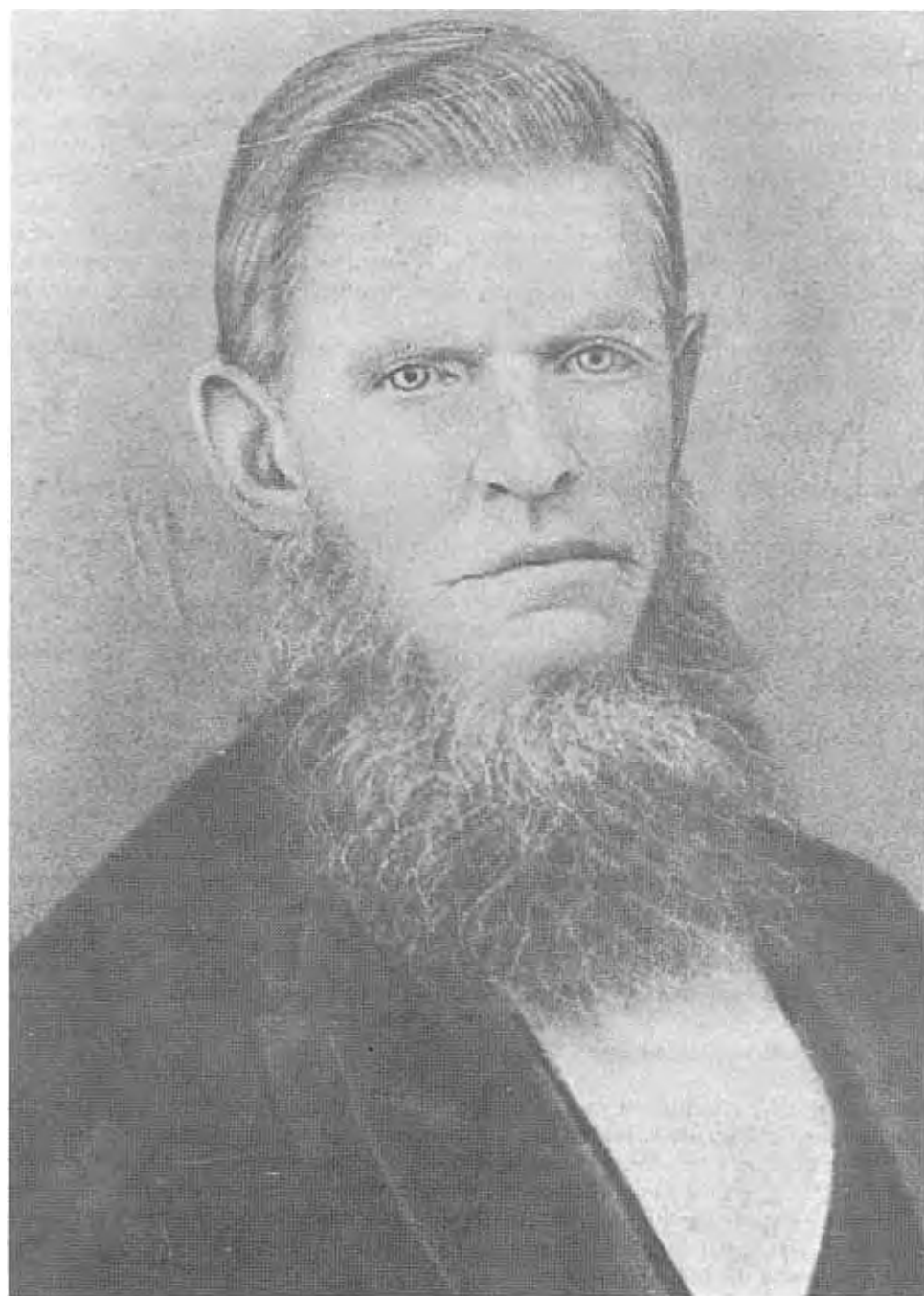
Nora Pretorius (brief 18) het Eleonora Judith geheet. Sy was die sesde kind van J P L Pretorius se jonger broer, Willem Daniël (Oom Danie) Pretorius en sy vrou Susanna Petronella Reynecke (Tant Sannie) wat op Potchefstroom gewoon het. Sy is met Donald van der Merwe van die plaas Brondal, Nelspruitdistrik, getroud. "Aunt Nora" na wie sy in haar brief verwys was 'n jonger suster van J P L Pretorius wat met Johannes Hendrik van Eeden getroud was en op Potchefstroom gewoon het. "Oom Piet" na wie sy verwys, was, soos bo gesê, 'n jonger broer van J P L Pretorius wat saam met sy oudste seun, Jan Lodewicus na St Helena gestuur is.

7 Versorging van die tekste

Die taal waarin die briewe geskryf is, is onveranderd behou. Dit toon die stand van die kennis van Nederlands rondom 1899–1902, die amptelike skryftaal van die twee Boererepublieke. Dit was egter nodig om ter wille van die leesbaarheid punktiasie aan te bring, waarin oud en jonk in daardie dae nie juis uitgblink het nie. Die briewe weerspieël die taatgebruik van die tyd asook die Engelse kultuurmode in die Vrystaat, nl om van "antie" of "ant" (d w s "aunt" vir tante), "miss", "mr", "cousin" of "baby" te praat. Dit was blykbaar ook gebruik om iemand "vet" of "dik" te noem as bedoel word dat hy nog fris en gesond is, bv "J(an) en W(essel) zyn nog dik en vet" (brief 4).

8 Die aard van die briewe

Wat opval is die afwesigheid van oorlogsbitterheid en die sterk godsdienstige toon van die briewe waaruit die karakter van die Boerevrou onder die uiterste swaarkry en lyding tevoorskyn kom. Verder gaan die briewe om 'n rapportering oor wie van die bekendes "nog leef" of wie "dood" is, wat toon dat die vrouekampe 'n intense beleving van 'n bitter harde werklikheid was. Die briewe toon die beleving van die kampe van binne-uit, wat ons 'n ander kyk daarop laat kry as die bloot amptelike. Om al hierdie redes regverdig dit hulle publikasie.

Meyburgh 1828 1888

J P L Pretorius, 1842 — 1907

*AGTER: Maria Wilhelmina Pretorius, Petronella Albertina (Nellie) Meyburgh, Martha Elsje Aletta (Mattie) Meyburgh, Helena Maria (Ellen) Pretorius
MIDDEL: Mev Gezina Maria Johanna Pretorius (neé Du Plessis, weduwee Meyburgh)
met kampbaba Hephziba Gezina
VOOR: Gerrit Jacobus Pretorius, Jacobus Johannes Pretorius, Willem Daniel Pretorius, Charl Francois Pretorius.*

1

Geluk,¹
5 Aug 1900

Mrs J Pretorius

Lieve Ouders, wy zyn noch allen wel door de goedheid des Heeren en hoop van u allen het selfde te mogen horen. Mama, ik heef u lieve brief gister eers ontvang. Matthey² haar brief heef ik lang al ontvang, en weer geandwoord. Als die niet zoo lang op pat is als die van Mama, dan moet zy die al ontvang heef. Mama, het is hier maar droog, dit regen elke maal zoo wynig maar toch niet voldoende, myn koren en haver die is prachtig mooi, maar de dam heef niet genoeg water om de gezaaide groot te maak, toch hoop ik op regen. De veld begin ook mooi bod. Mama u kan niet denk hoeveel papa hem voor my opoffer. Een Vader kan niet meer voor zyn eigen kind doen dan Hy voor my. Mama en ingeval ik moet gaan na de Bovenland, dan gaan Papa mede, en omtrend Gerty³ is de allerminst kommer nodig. Zy is gezond en vet. Ik zal haar goed verzorg op Rietgat. Hier is noch een Miss Rensburg ik zal ook zorg dat hier goede menschen blyf. Mama, maar daar is nog niet zukke gedachte by my. Papa wil grach gaan maar niet zonder my, maar ik geloof niet dat het zoo ver zal kom.

Lieve Mama, wy moeten al ons kommer werpen op Hem die gezeg heef kom tot my allen die vermoei en belast is en gy zult rust vinden. Die rust is de Beste terwyl de wereldling die niet ken. Ik heef van Polley⁴ een brief ontvang met haar gaan het, geloof ik, treurig. Zy wil hierheen na my en is ook zoo alleen. Zy schryf my dat zy van de dood van haar Vader een brief gekregen, en van toen noch niets verder. Zoo hoop ik dat zy zal zeker kom, indien er een kans is. Nu zal ik overgaan tot sleuten en hoop de Heer spaar ons opdat wy eens ter zynen tyd weder elkander kan ontmoet en leven, en vrischen mate van gezondheid. Myn hoop en bede is de Heer zei en blyf met u allen en ons hier. Nu na de beste groete blyf ik,

U welwenshende
Kinderen,
Jacoba en Dolley

Ma Gerty wilin niet schryf. Ik heef haar gesmeek maar wil niet

Jacoba

Refugee Kamp
Bloemvontyn
Sipt. 12. 1901:

Den Heer J.L. Pretorius

Lieve papa, door de goedheid van ons lieve Here ben ik weder in staat om aan u een paar regelen te schryven. Ik heef reeds lang uitgezien naar een brief van u. Ik heef ten minste gedag dat bekommernis u zal aansporen om te schryven, maar tot myn spyd moet ik zeggen dat de kinders niet meer wil loop om brieven te vragen. Ons weet niet eens waarheen te schryven, als ik niet van anderen gehoord heef waardat u is. De Heer is goed. Hy heef myn op den een en twintigten Augustus een Dochtertjie geschonken.⁵ Zy is groot en vris, maar erg mager. Zy lyk naar Gerrie.⁶ De kinders is byna allen erg ziek gewees. De menchen zeg het is maar de gewoonte hier. Allen die hier kom, moet eers de kampziekte kryg. Hier is al verschyden die met ons zaamgekome heef, doot, waaronder Piet v. der Wald zyn vrouw, en een kindje van Johannis Fourie⁷ is. Ik is zeer zwak. Het heef myn hart zoo zeer gemaak dat ik gehoord heef dat u zoo treurig was om weg te gaan. Was u dan niet voorbereid daarop? Ik heef het reeds lang geweet dat ons niet zal by elkander wees. Ik heef het u reeds gezeg, nu heef u tyd om allis na te dink. Ik weet ook nog meer, maar wat myn aangaan, ik leg in

Die plaas van Jacoba Margaretha Meyburgh, die oudste dogter van PADE Meyburgh, LV vir Boshof wat voor die Anglo-Boereoorlog met Carl van Aswegen getroud was. Dit is naby Houtenbeckstasie naby Brandfort. Dolley was haar oudste dogtertjie.

2. Kyk Inleiding 4.2: Die tweede oudste Meyburgh-dogter.
3. Die jongste Meyburghdogter wat op 14-jarige ouderdom by Jacoba (Kotie) tydens die Anglo-Boereoorlog op die plaas Geluk aan maagkoors dood is.
4. 'n Vriendin van Jacoba.
5. Kyk Inleiding 4.7: Hephzibah Gezina (Hephie) Pretorius.
6. Kyk Inleiding 4.6: Die oudste seun uit mev G Pretorius se huwelik met JPL Pretorius.
7. 'n Familielid van die bekende Jopie Fourie.

de hand van myn God, zoo als hy doen is Hylig. Zien wy elkander hier niet weder dan weet ik hierna zal geen schyding meer zyn.

Marie⁸ en Mettie⁹ is in de Cattegesasie. Ik hat van zuster Ellie een brief van Kimberly. Nicht Nellie Wessels is reg ziek, ook haar kinders, en zy is ook treurig, wand ook zy heef nog geen tyding van haar man. Net nicht Zielie heef brieven, ook een portret van oom, C. Dink aan myn als u piezangs eet. Ik wensch dat ik de Babie¹⁰ aan u kan wys. Ik moet haar nog laat registreer. Ik wil haar Baka laat doop, het beteken Geween, of zal ik maar wag tot op Boshof? Schryf wat ik moet doen. Ik zal wag met schryven tot ik eers een brief van u heef voor ik weer schryf. De wind waai vreeslyk elken dag. Ik verbeel myn Leydiesmit¹¹ moet een mooi plek wezen niet waar? Ik wensch om het ook te zien. Met goede afwagting blyf ik u altoos aandinkende vrouw. Met beste wenschen en hartelyke groete. De Heer zy met u tod wy elkander weder zien. Geheel de uwe (G. Pretorius)

Ik zend haartjes van baby dan kan papa zien hoe lijk dit

3

Bloemfontein
10/10/1901

Mr. J.P.L. Pretorius
Lieve Vader

Wij hebben u brief ontvang, waarover wij zeer verblyd waren. Papa, met ons gezondheid gaat het maar treurig, want wij zyn maar allen ziek. Nellie¹² is al meer dan een maand ziek, zij wil niets gebruik. Manie Groenewald ze kind is overleden. Nette is in de Hospitaal, zij leg aan die mazels. Aunty Amie ze baby is slecht ziek aan de Inflatie en de ander kinders is allen aan gezond worden van die mazels. Johannis van Aswegen¹³ en nog een van zyn broers is gevangen en nog vele anderen. Johannis zeg Jan en Wessel¹⁴ is nog vet en gezond. Cousin Kate ze baby is ook overleden aan de Inflatie, zij is verschrikkelyk treurig.

Mattie en ik is nog in die Catechisatie, maar wanneer de aannemen zal wees, weet ik niet. Oom Wessel¹⁵ is op Kimberley en Aunty Lenie is by Groot Rivier. Oom Willie van Wijk is in Groenpunt. Papa terwyl ik schrijf, ontvang ma u brief van de 27 September; waaruit wij vernomen dat gij nog wel zyt door Gods goedheid. Baby is al groot en met haar gaan het goed, net zy hoes een bietje. Koos en Willem¹⁶ is verschrikkelyk ongehoorzaam, hulle luister naar geeneen. Pa raai Albert van Lingen is in Krugersdorp, hy heef natuurlyk gaan hands up. Hy zal de 12 October trouw met Miss Combrinck. Dit regen hier byna elken dag, het gaan maar zwaar om kos gaar te krij. Met Oom van der Westhuizen ze famielie gaan het nog goed. Sara werk in de Hospitaal. Met Oom Abram Wessels ze famielie ook nog goed, behalwe Tokkie is in die Hospitaal. Ik weet niet wat de rede is dat Pa nog niet een brief van ons heb ontvang. Ma het geschryf en Mattie ook. Ik heb geen nieuws om te schryven, daar het alles treurig is wat jy aanhoor. Ik eindig met een kus der liefde aan u, ook van Ma en al die kinders en een zoen van Baby.

Blyf ik,
Uw liefhebbende Dochter,
Maria Pretorius.¹⁷

P.S. Baby van Aunty Amie is overleden.

Kyk Inleiding 4.3: Maria Wilhelmina Pretorius, die vierde kind van JPL Pretorius se eerste huwelik.
Kyk Inleiding 4.2: Martha Elsje Aletta (Mattie) die tweede oudste Meyburghdogter, 'n stiefkind van JPL Pretorius.

10. Kyk voetnoot 5 bo.

11. Waar mev G Pretorius se man, JPL krygsgevangene in Natal was.

12. Petronella Albertina Meyburgh, 'n stiefdogter van JPL Pretorius.

13. 'n Broer van Carl van Aswegen, die man van Jacoba Meyburgh, 'n stiefdogter van JPL Pretorius.

14. Kyk Inleiding 4.5: Johannes (Jan) Lodewicus die oudste seun van JPL Pretorius en Wessel Francois, die derde oudste seun uit JPL Pretorius se eerste huwelik.

15. Kyk Inleiding 5: WF Pretorius was 'n halfbroer van JPL Pretorius.

16. Kyk Inleiding 2: Koos, geb 1886, die sesde kind uit JPL Pretorius se eerste huwelik, Willem die jongste kind uit JPL Pretorius se eerste huwelik, gebore in 1889.

17. Kyk Inleiding 4.3: Maria Wilhelmina (geb 1882) die vierde kind uit JPL Pretorius se eerste huwelik.

Den Heer J.P.L. Pretorius

Lieve papa, door de onverdiende genade van ons lieve Here leven wy nog allen, maar niet een gezond. Lenie en Nellie ziet daar treurig uit. Nellie is al 6 weken ziek, het lyk na slepende koors, en Lenie haar maag werk al 13 dagen na boven. Maria heef weer zoo een werking in haar maag. Mattie hoest onophoudelyk. De 4 Jongens heef allen na ogenschyn kinkhoest. Ik heef laatste nag tussen 7 kinders rondgezit, zeg liever rondgekruipt om te dokter en te help en ik zelf hoest zonder ophou. O kon ik de dierbaar kinders by de Bad wens, dan dink ik is allis in een paar weken in orde. Ik heef gister tot myn grootste blydschap een brief van u, hartelyk dank er voor. Neen ik dink volstrek niet zwak van u, maar stel u in myn plaats, hoedat ik gevoel heef. Ik heef maar een portret van u, die u aleen is. Hartelyk dank myn lieve. Het is naas ons lief kinders de grootste schat die ik hier bezit. Ik was venmorgen weer by de post om brieven en de ander portret, maar niets gekregen. De klynen is al mooi vet. Zy hoest ook zoo erg. Nooit zoen ik haar of ik dink aan u. Zy lyk de meeste na u van al de kinders. Heef u de bietje haartjes in de brief gekregen en zus Ellie haar brief? Ik heef kort tyding van J. en W.¹⁸ dat het hun nog wel gaan, en zy zyn nog dik en vet. O, kon zulle haar zusters zien, daar is geen blos meer op haar gezichten. Het is bitter voor een moeder om haar kinderen zoo te zien verkwynen. Ik hat laats Zondag de voorreg om avondmaal te vieren in de open lug op de randje. Weet u, de kamp is tegen de nek met de pad naar Klippan. O, het is tog verschriklyk warm in de tenten. Een zwak mens kan het tog niet uithou. Ik heef wynig kans om naar de kerk te gaan. In ons blok is al Vrydagen om 9 uur biduur. Gedink tog in uwe vele gebeden aan ons, en vooral aan de arme moeders die hun kinders moet afgeven om in de hospitalen verpleeg te worden. U weet het is een Heilig plig voor een ware moeder om haar kind zelve te verplegen. Vergeet ons tog niet daar u tog zoo veel tyd heef. Hier is byna geen tyd, als ik met u kon spreek, zou ik het allis vertel. Schryf tog spoedig. Ik hoop als ik weder schryf, dat de lieve Here dan myn lieve kind ers zal gezond gemaak heef, wand dit is myn gedurige bede. Na harte groete, blyf ik u nooitvergetende echgenootte,
G. Pretorius.

de 17de (Oktober 1901)

Lieve papa, met een dankbaar hart kan ik u melden dat ons lieve kinderen tog door de genade van ons lieve Here allen aan het beteren is. Dink het is vandag 2 maanden dat ik hier is, en het is vandag de eerste maal dat ons allen bymekaar in de tent ge eet heef, anders is daar altyd 2 of meer in bed, ja vele dagen 5 of meer, en nu lyk het tog of allen begin beter te worden, als Gert¹⁹ en Sarel heef kinkhoes en de Baby ook. Ik gaan alle morgens vroeg met haar loop. De baken is maar schaars een paar honderd treden, dan moet ons maar weder omdraai. Ik voel reg teleurgesteld dat ik u ander portret niet krygt. Mattie heef reets lang aan u geschreven. De kinders is nog niet in school, wand ik woon ongelukkig zoo ver op de einde van de kamp. De water moet ik ruim zoo ver dragen als de boom tussen Leinvontyn en Klippan. Het is boven myn krag, maar nu ik hoor dat u het graag zoo wil hebben, zal ik het maar doen. Johannis van Aswegen is ook naar Ladysmith verzonden. Van hem kan u veel hooren. De vrouw van Nicolaas Klaazen is met haar Baby en al, hier doot in de Hospitaal. De oude Heer, Jacobus Victor, is ook overleden. Woon u dan nu ook in tenten, of heef u nog de voorreg om in een huis te woon? Schryf tog weder spoedig, het is al troos die ik heef oom een brief van u te krygen. Het spyd myn dat ons brieven zoo sleg tereg komen. Waarby zou het dan komen? Lieve, de menchen begin nu tuin te maak rondom de kamp. Ik ziet Broeder Jacobus ook in de tuin werk. Anderen maak weer een Dam. Zal ons dan nog zoo lang moet blyven tot die groenten bruikbaar is? O, hoe vreeslyk om aan te dink, niet waar? Hier heef 2 pragtigge regens gevallen zoo als ons nog lang niet in die tyd van het jaar gehaat heef. De veld is uitstekend mooi. De natuur overtuig ons dat de Heer nog geen lust in onse dood heef, wand zyn Vaderhand zegend nog zoo als in dagen van Vrede. Maar het is de mensch die zoo vreeslyk ondaard is, en zoo veel Ellenden en bitter tranen veroorzaak, en de ergste van al, zoo veel dierbaar levens eist. O, moge ons harten tog waarlyk verootmoedig worden. Maar wat dink u dat ook hier nog gedans worden, is het niet vreeslyk? Na nogmaals hartelyk gekus in den geest. God zy met u tod wy weder ontmoet, u nooitvergetende —

geheel de uwe
(G. Pretorius)

18. Jan en Wessel Pretorius, stiefseuns van mev G Pretorius se huwelik met JPL Pretorius. Hulle was bittereinders.
Gerrit Jacobus Pretorius. Kyk Inleiding 4.6: Die oudste seun uit die tweede huwelik met JPL Pretorius met mev GMJ Meyburgh (geb Du Plessis).

5

Refugee Kamp
Bloemfontyn, 22 (Oktober?) 1901

Mr. J.P.L. Pretorius

Altoos aandinkende Echgenoot, u altoos welkomende brief van de 11 Oct. is myn geworden op de 21. Hartelyk dank daarvoor. Ik neem u niet kwalik dat u myn vermaan, want ik weet dat het alleen van verlangen is. En weet u dan niet, liefdeslagen brand niet, maar nu wil ik zeggen dat ik onskuldig is, want ik heef u allis omstandig geschreven en ook Mattie en Mariea heef geschreven. Is het dan niet treurig om te hoor dat u de brieven niet ontvangende, en mensch wort moedeloos om te schryven. Wy zyn nu weder allen aan het beteren en hoop door de genade van ons lieve Heer weder gezond te worden. Broeder Jacobus en vamielie is ook hier. Zus Amie haar jongste kindje is doot aan invlumatie ten gevolge van de mazels, en ook Netta haar kindje; zy zelve was ook in de Hospitaal, ook Martiens ten gevolge van mazels. Ik heef nog niets weer van zus Ellie gehoor. Ik hat een brief van Broeder Willie van Groenpunt. Het gaan met hem en Willie nog goet, hy dink dat gy by myn in de kamp is. Ik is tog zoo dankbaar om te hoor dat het met u nog zoo goed gaan. Ik dink dat het tog een gezonde plek is, waar u is. Schryf myn tog omstandig of u ook in een kamp is, of nog in een huis. Ach hoe warm is het tog in de tenten, als ik de lief ou baby wil tevrede hebben, dan moet ik haar voetjes oopmaak, dan lag zy, ik dink van blydschap om tog koel te krygen. Zy is aller liefs en gezond. Ik gaan alle morgens voordag met haar in de arm, en de ander klomje om myn loop ver de hoes. U moet tog ver Mattie en Maria knor. Hulle wil niet meloop. Al de menceen zeg dat zoo goet is voor de ziektis. Neen, zulle is nog niet aangenomen. Het is allis zoo wiszelvallig hier, een dag Kattegezie en een week nit stel, een dag tuinmaak en de ander dag weer de vuilnis weer daarop ry. Waarlyk niets bestendigs hier beneen, behalve de dood. Dikwyls zien ik 2 lykjes op een baar dragen. De sterfte is verschriklyk. O lielsing, gy en uwe vrienden die zoo veel tyd heef, bid tog voor de vele kostelyke levens die hier en elders geeist word. Ik dink dat ik reeds geschreven heef van de aangename avondmaal die ik de voorreg hat by te wonen op de open veld. Het had zoo een diepen indruk op myn gemaak omdat het nu juist zoo gevierd word zwoals de prediking in de oude dagen aan de Jordaen, of in de woestyn, dat de volk nederzit. Zy zaten natuurlyk op de grond en de apostelen met bloote hoof ook zoo hier. De Predikand is met zyn kaal hoof en diakenen ook, en de mannen aan een zyde en de vrouwen aan de anderen zyde. De meesten zitten op de grond. Er is volstrek geen vertoon van mooije klederen. O hoe wonderlyk zyn tog de wegen van onze God, en tod hoever zal het nog moet komen Het doen myn zoo dinken aan de boek van Ben Hur: wagten wy niet ook zoo? Lieven papa, Mattie en Mariea is van plan om in de Hospitaal te gaan werk. Wat dink u daarvan? Ik heef hun gezeg om eers aan u te vragen, maar zy worden moedeloos om de brieven niet regkomd. Ik hoop tog dat die brief zal doorgaan. Ik hoor daar wort maar 2 brieven van een huisgezin in de maand doorgelaten, de ander komd dan zeker in de snippermand. Lieve papa, de paier is vol, maar myn hart is nog niet tevrede. U zeg om een uur met ons te wezen. Wat zal dit tog baten, een dag zal te kort wezen! Laat ons geduldig wagten. Zyd hartelyk gekus van u nooitvergeten gemalin en kinderen, vooral die lieve klynen. De Heer sparen door zyn groote liefde uit genade tod weder ziens. Geheel de uwe,

G.P.

Pappa, dink Flekkie²⁰ leef nog en is al mooi groot. Ik vrees dat hy nu haas zal wegraak.

Zarel zeg ik moet groete aan u schryven en zeggen het gaan beter met hem.

6

Refugee Camp
Bloemfontein
4/11/1901.

Lieve Vader

Door Gods goedheid zyn wy nog allen in het leven en gezondheid, behalve baby het een zware hoest, maar nog hebben wy stof tot dankbaarheid. En dat is onze dagelyksche bede voor u dat de lieve Heere u moet bewaren en kracht geven op dat wij elkander weder op aarde moog ontmoeten. Nu lieve Papa met al de bekende gaan het nog goed. Lowies en Izak van Aswegen²¹ is laatst Vrydag uit de prisonierkamp hierheen gekomen. Het is een groote hulp voor hun arme moeder, die zoo alleen zyn.

20. Waarskynlik 'n hond.

21. Familielede van Jacoba van Aswegen, die oudste Meyburghdogter.

Papa van de bekende die dood zijn die wij weten, is Lowies Britz zijn vrouw, Dantje Els²² zijn vrouw en Oom Krisjan Liemberg zijn vrouw, die zaam met ons by Poortje was; ook Oom Andries Pienaar die by ons de dam gemaak heeft, zijn dochter Magarietha. Papa de kinders is nog niet aangenomen. Het duur zoo lang, het scheen my of er geen einde aan is. Zuster Maria is ook in de Hospitaal als Nurse. Zij hebben het rechte goed, zij ontvang 3£. 2S. in een maand. Wij hebben verleden week weder een brief van Zuster Kotie²³ ontvang. Zij schrijf dat zij nog allen gezond ben en dat haar dammen op de plaats allen vol zijn. Zy schrijf ook dat Das gewond was en naar Holland gezonden ben. Papa, wij hebben ook van Smeenk een brief ontvang van Bloemfontein. Hy schrijf dat hij geen pas uit de dorp kan krijgen, anders zou hij ons komen opzoeken en met het nodige behelpen. Nu, Lieve papa, de nuw is maar min om te schrijf, de kinders is allen weer gezond. Baby is zoo lieflijk en zeg papie moet kom kuier; net de hoest plaag haar een bietje. Koos en Willem is in de school, zij leer net Engelsch. Wij ontvang al uwe briewe. Ik kan niet verstaan hoe het met de onzen zijn, wij schrijf elke week. Zuster Maria heef u brief ook ontvang, zij zal later schrijf. Papa, als gij mijn brief ontvang heef, schrijf dan mijn adres terug: Ellen, want er zijn vele andere Pretorius in de kamp, dan gaan mijn brief verkeer. Nu lieve Vader, geene nuw meer. Zoo beveel ik u in de hand des Heeren, en moog de tyd spoedig naderen dat wij elkander weder kunnen ontmoeten. Beste groete van Mama en al de kinders en ook van mij. Wees gegroet met tien kussen der liefde van mij.

Uw Verlangende
Dochter
Ellen²⁴

Baby stuur 2 zontjes aan haar papie. Wij hebben nog niet u een portret ontvang, waar gij met u vrienden afdonemen zijn.

Heden kreeg ik de ander portret die ik zoo lang na uitgezien heef. Het is my een bitter jammer dat u mijn briewe niet kry. Ik weet niet of het te lang is, wand ik kan niet kort schryven, want myn hart brant als vuur om met u te spreek. Wees gegroet met een hartelyke kus.

geheel die uwe.

Refugee Kamp
Nov-5-1901.

Mr. J. P. L. Pretorius

Lieve papa, heden ontvang ik u brief waarover ik zeer verblyd is, dank er voor. De Heer zij geprezen, wij leven nog allen, en ik ben dankbaar dat ik hoor dat het met u ook nog zoo goed gaan. Geloof myn dat de kinderen zeer ziek was, vooral mijn lief klijn roosje.²⁵ Ach, ik heef niet gedink haar te behouden. Zy heef de maagziekte gekregen by de kinkhoes, maar ook my heef de lieve Heer myn getoon dat hy de zwakken kun krag geven. Ik kan nergens gaan, wand ik moet haar altyd in de handen hou, want als zij hoes dan is zij uitazem. U zeg de zaat van Boegoe, maar het is een groot gevaar om haar eits in te kregen, wand als de medezynen in haar mond kom, dan hoes en stik zij, en waar zal ik Boegoe krijgen? De ander is beter, maar Nellie en zij, hoes nog zoo erg. Ja lieveling, ik is dikwyls blyde dat u niet allis kan zien wat hier gebeur. Ik zal tevrede wezen. Ik heef Marica gezeg niet bij u te klagen om u Hartzeer te maken, wand ik wist dat het u zou zeer doen. Met de hulp van de Heer zal ik hen vermanen tereg wyzen, zoo lang als ik bij hen is, maar de tyd om hun te dwingen, is voor mijn voorbij. Ach, die zalig voorreg heef u dikwyls verzuim. Ik weet dat het u nu hinder, maar als het Gods wil is en ons mog elkander weder ontmoeten, zal de Blydschap allis vergoeden. Mischien wil de Heer u Vaderbede meer zegenen als de Vaderroede, bij Hem is alle dinge mogelyk. Wat myn goed aangaan weet ik niet of ik schryven. Weet u, waar u van mijn af is, daar is Agus vermis met de span ossen. En dit heef myn veel nadeel gedaan. Maar ik heef nog een overvloed van Beddegoed, in dikwyls wens ik in den avond dat ik een Bed onder u kan leggen, hoewel ik ook op de vloer lig. En als het zoo regen, is de Beddegoed verschimmel, zoo nat. Wy hadden prachtige regens. Jacoba schreef mijn dat zij hoor dat haar dammen allen vol is. De veld is zoo ver ik kan zien, prachtig mooi. De mence sterven hier vreeslyk. De Blok die ik in woon, teld 30 tenten, en daar is 7 menchen uit doot, zoo lang ons hier is. Ou Jozef du Plessis

-
22. Hy het op Biesiesbult naby Dealesville geboer. Sy broer was krygsgevang in Indië.
 23. Die oudste Meyburghdogter, Jacoba van Aswegen.
 24. Die vyfde kind uit die eerste huwelik van JPL Pretorius, Helena Maria.
 25. Hephzibah Gezina. die kampbaba.

die met ons zaamgekom heef, zijn vrouw is ook doot. Mattie wag net op de aannemingh, dan gaan zij ook in de Hospitaal werk. Zij heef beter kans in de dorp ook in de school, maar zij wil niet zoo ver van mijn af gaan, want uit de Hospitaal kom zulle 'savons by mijn slaap, dat wil zeggen een week in de dag en een in de nag. Ik heef om de tent beet en slaai gezaai, en het is al mooi op. Zal u niet met mijn verjaarsdag over komen? Nu lieveling, groet ik u, tod wederziens. De Heer zij met u. Dit in my gedurige bede. Laat het ook de uwe zyn. Zyd hartelijk gekus in den geest.

Geheel die uwe
u liefhebbende G.P.

8

Refugee Camp.
Bloemfontein.
10 Nov. 1901.

Mr J.P.L. Pretorius
Tin Town.

Lieve Papa,

Het spyt my dat gy mijn brief niet ontvangen heb, gy hadt gelyk ik heb de eerste geschreven. Door Gods goedheid zyn wy nog allen in leven en thamelijk gezond. Baby staan tot nog toe de kinkhoest rechte goed. Gister was het een oproer in de kamp met de verjaarsdag van "King Edward".²⁶ Byna al de Bloemfonteiners waren hier. Al die pryzen werden door de jongens van de kampen genomen. Gy zult echter zeker raden kunnen dat geen uwer kinderen daar waren. De geheele familie van oom Abram Wessels is ziek, en Tokkie is nog in de Hospitaal. Ik wil hopen dat gy toch ten laatste myn vorige brief zult ontvangen. Gister is twee groot meisjes overleden, Miss Combrinck en Miss Coetzee, een van Poortje. Maria en Koenraad Groenewald, was slecht ziek aan de koorts, maar zyn door Gods goedheid weer wat beter. Ik had twee brieven van Mr Attie de Villiers²⁷ Hy is verbannen naar Port Alfred en zonder werk. Wie zyn uwe vrienden op uw portret? Wy hebben tot nog toe geen brieven weer uit Kimberley of Groenpunt. Lieve papa, ik dink nog dikwyls aan die aangename biduuren om onze huisaltaar, en de gemis ervan is groot, maar toch, al is onze toestand veranderd, en alis onze woningen veranderd in bouwvallige hutten, onze Vader is nog dezelfde alomtegenwoordige en Almachtige God, en treft Hy al, Hy kent zyn tyd. Gave God wat wy door deze beproevingen veredeld worden, en Hy verhoede in zyn Naam dat wy vervallen tot zonde of ontrouweheid. Papa, met Oom C. v.d. Westhuizen zyn familie gaat het nog redelyk. Danie Els zyn vrouw en 2 jongste kindertjes zyn overleden. Van Giel Jacobs zyn vrouw zyn vyf kinderen in twee maanden tyds dood, en de twee overige zyn ook ziek. Hier sterf huisgezinnen uit. Als wy geen hoop hadden en hulp van boven, wat zou onze kracht toch vernieuwen? Nu lieve Papa, ik beveel u Gode tot wy weder zien hier of hiernamaals, en hoop dat gy deze brief ontvangen zull.

Ik blyf
Uw hebbende Dochter,
Mattie.

9

Refugee Kamp
Bloemvontyn 1901
Decem 6.

Mr J.P.L. Pretorius
Laidismeth

Lieve papa, hoewel ik nog niet weer van u een brief hat, is myn verlangen tog zoo groot dat ik het niet kan nalaten om aan u te schryven. Door God's goedhyd leven wy nog allen, maar niet allen gezond. Met een bekommerd Hard moet ik u melden dat Mariea in de Hospitaal ziek leg. Zy leg al 14 dagen, en lyd aan de koors. Zy wil niet hebben dat ik het aan u moet schryven, wand zy weet dat ik daartegen was dat zy

26. Die Britse koning, Eduard VII.

27. Hy was 'n onderwyser op Klippan, Dealesville.

daar moet gaan, maar ons heef niet geweet als en mensch ingaan voor de mazelsafdeling, dat zy u kan verplaats zoo als zy wil. En zoo was het ook. Net de 3de dag, dat zy in de KoorsHospietaal werk, was zy ziek. Haar koors is niet zoo Hoog, maar zy heef zoo pyn in de maag. De Dokter zeg als daar geen toeval komd, dan hoop hy op herstelling. O, het is vreeslyk zoo als de Koors hier is. Myn hard breek om u te zeggen hoe het met de arme zuster Amie en broeder Jac zen huisgezin gaan. Mariae en Coennie is alby doot, en Kotie Jooste en haar kindje is op een dag een halfuur naa elkander doot, hy aan de kinkhoest en zy aan de koors, en klyn Zannie gister avond. Zarel leg nog in de Hospietaal, het lyk of hy begin beter te worden. Is het niet vreeslyk? Als ik u allis kon schryven, dan zou u hard breek. U kan dink hoe zy er uitziet, en ik; ons is zoo mager dat de wind ons kan wegwaai. Ach schryf tog zelf als u enigens kan. Ik dink u steek voor myn weg hoe ziek u is. Hier was een storie dat ons kamp naar Modderivier zou verplaats worden, om de water en brandstof hier zoo schaars is, maar ik dink het is maar kampstories. Ach, hoe dankbaar zou ons tog wezen om weder nuwe buitenlug te genieten. Babie is nog maar zukkelend aan de kinkhoes. Ik verwonder zelf dat zy nog ertegen kan staan, de lieve Heer zy geprezen. Er is een dochterje van neef Jan Grieszel ook doot, en nig Hannie Rensburg leg ook in de Hospietaal, ook een Dochter van ou Dawie Jacobs. Ik moet loop om na Mariae te kyk. Dit is ver, maar ik wil myn bes doen. Zy is zoo treurig als ik moet weggaan. Dit is tog hart voor een moeder om maar by de deur te staan en vraag hoe gaan het. Aleen Dingsdag om 2 uur kan ons ingaan om 2 uur by u kind-te zit, of als het stervend is, dan word gy toegelaten. Gy lieveling, kan nooit genoeg voor ons bidden terwyl u tog de tyd ertoe heef. O, ik heef nooit gedag dat het hier zoo zou toegaan. Niet een wonder dat de menchen zoo wegloop. O, tod hoe lang? Mattie en Mariae is aangenomen maar met de voorstelling was Mariae al ziek. U kan dink hoeveel tranen ik die dag gestort heef. Het is op de open velt op de rant gebeur. Ou Mr Robertzon²⁸ heef hun aangeneem, maar met de voorstelling was hy ook ziek. Mattie haar teks is Exodus 8 vers 23. Toen Mr de Wet²⁹ de teks aflees, kon sy haar tranen niet weerhou. O, wanneer is die morgen, lees het naa myn lieveling. Ik sluit met de hartelyke groete aan u myn teerbeminde, en groet u tot wederziens waar de Heer wil. U altoos aandenkende vrouw,

G. Pretorius.

Maria word mooi beter.

10

Refugee Camp
Bloemfontein
13 Dec. 1901.

Mr. J P L Pretorius
Tin Town

Lieve Papa

Door Gods goedheid leven wy nog allen, hoewel wy niet allen gezond zyn. Maria is "Gode zij dank" bijna frisch, maar nu is Jacobus en Willem³⁰ weer ziek. Ik denk het is die vreeslyke hitte en dan zoo schaarsch van water. Ik heb zelf laatste nacht tot 11 uur by de pomp gestaan.³¹ Het is hard om van 8 tot 4 uur in zulk een zon voor 1 of 2 emmers water te staan. Hier gaan wel waterkarren, maar wie kan toch met een emmer water op een dag uitkom voor 6 of 7 personens?

Wat denk papa, zullen wy niet liever naar Kimberley of Norvalspont gaan? Ik had uit Kimberley briëven. Oumama en al de inwoners van Boshof, klein en groot, oud en jong, zyn nu in Kimberley. Het is treurig met Aunty-Amie Groenewald. Vyf van haar kinderen is al dood en Sarel en Amie, en ook Oom Koos, hebben nog de koorts. Slechts Daisy loop nog. Als de dood hier in een tent komt, kiest hy byna altyd meer dan een offer. Boy van der Westhuÿzen had gister namiddag stuipen en was byna dood, doch vanmorgen is hy weer wat beter. Zuster Jacoba is al uit haar heele huis gedreven op Brandfort. Nu is zy voornemens om naar de Paarl te gaan en daar te blyven tot na de oorlog. Ik had nog van Boetie een brief. Hy leef nog en geeft u zyn beste groete. Attie de Villiers moet verzonden wees, want van hem hadden wy nog geen brieven weer. Mama was ook weer rechte ziek, maar is nu weer wat beter.

Papa leest met uw vrienden de geschiedenis van Jona en bepeins zyn hoopeloos toestand 3 dagen lang, en wie hem gered heef en waarom. Het is zeer toepaslyk op ons. Hier was aanvraag voor vrywilligers

28. Een van die predikante van die Refugeekamp.

29. Ds de Wet, 'n kamppredikant.

30. Die twee jongste seuns van JPL Pretorius se eerste huwelik. Kyk Inleiding 2.

31. Op een van die putte. Kyk Inleiding 3.

om naar East London te gaan, maar ik denk het is weer tot niet. Papa, Jacobus gaat heden naar de hospitaal. Dr zeg het is koorts. Nu lieve Papa moet ik eindigen met beste groete en de bede dat God ons spoedig vrede schenkt.

Ik blyf
Uw liefh Dochter

Matt

Refugee Camp
Bloemfontein
21/1/1902

Mr J.L. Pretorius
India

Lieve Vader,

Ik verlang veel naar u, en weder hersteld door Gods Goedheid, om aan u te schryven. Met mÿn gezondheid rechte goed, met de andere maar treurig. Mama is maar klagen, en Nellie is weer net ziek. Koos is toch weer uit de Hospitaal, hy is nog net een bietje zwak. Oom Jacobus Groenewald is ook in die Hospitaal, heeft de koors, en klein Amie ook. Hier is veel ziekte in die kamp. Gaan niet een dag om dat daar niet een sterf; ik werk al weer in de Hospitaal en woon veele sterfgevallen by. Pa, ons heeft al weer tyding van Jan en Wessel, zÿ zÿn nog allen wel door Gods goedheid. Dit bericht heeft ons van Nick Jooste; hy is ook hier in die kamp, maar treurig dat hy hier kom met de gedachte om vrouw en kind te ontmoeten, maar zÿ zÿn niet meer. Is dit niet een harde slag? Papa, ons heeft ook een brief van Aunty Sanie Neethling. Zÿ schryf dat het met hun goed gaan. Ik dink ma zal zeker die brief aan Pa ook stuur, dan ka Pa zelf zien wat zÿ schryven. Ons had ook een brief van Sanie van Oom Danie Pretorius,²² met hen gaan het ook nog goed. Pa, ik heb geen nieuws meer om u te schryven, want al wat ik aanzien is treurig. En is ik ook zoo moeg, want van die morgen tot die avond moet ik werk. Papa, antwoord mÿn brief toch spoedig. Ik verlang veel naar u. Zoo zal ik maar sluiten met beste groete van ons allen en van my. Met 10 zoenen aan u,

Blyf ik
Uw liefhebbende Dochter
Maria Pretorius.

P.S. Overziet mÿn vouten. Antwoord toch spoedig

Maria.

12

R.C. Bloemfontein
28 Jan 02.

Den Heer J.P.L. Pretori
Ahmidnagar.

Lieve papa,

Wy leven door Gods goedheid nog allen. Wÿ zÿn echter niet allen gezond. Maria en Jacobus hadden beide de Koorts, en zÿn, Gode zy dank, weer gezond. Nellie had weer een toeval, en wy hadden rede om voor haar leven te vrezen, doch nu is zy weer beter. Ook Gert is rechte ziek, misschien is het ook nog koorts. Mama gaat veel achteruit, als zy de koorts ook nog krygen moet, komt zy nooit te boven. Zy is zoo mager als nooit tevoren. Mama heeft geen pennie geld meer. De heele huisgezin is van M(aria) en my afhankelyk, en als wy geen werk krygen, zie ik niet hoe wy leven kunnen. Het is treurig met Aunt Amie gesteld. Koenraad, Maria, Kootie, Susie en Baby zÿn reeds dood. Oom Koos leg buiten hoop, en Amie nog erg ziek aan de koorts. Van Aunt Nellie Wessels ook al drie kinders dood. Wy hadden van Aunt Sannie Neethling een brief, zy zend u haar beste groete. Zy schryf Oom Jan Lourens, oom Gert en tant Katie Muller zÿn dood. Weet u dat Ouma ook in Kimberley's kamp is? Weet u misschien waar Oom Willie van Wÿk is?

Zeg aan Loui en Hans zÿ moet maar schryven, ik zal hen zeker antwoorde. Och Papa, hoevelen van onze mede-ingekomene zÿn niet al gemaaid door de dood, en wy zÿn nog gespaard. Hoe zullen wy God naar waarde danken? Baby is zoo lief; ik denk ik zal haar per pos zenden om te gaan kuier. Wy zullen probeeren u twee pond te zenden zoodra wy een draft uit de Bank kan krygen, het is de eenige veilige manier.

Het was hier er(g) droog, maar wy hebben nu lieflyke regen gehad. In onze tenten zoowel als buiten, stroomden de water, en werd alles nat. Zoo hebben wy twee nachten doorgebracht. Wy worden binnenkort verplaats, onzeker waarheen. Nu moet ik eindigen met hartelyke liefde en groete van ons allen aan u.

Ik blyf
U liefh D(ochter)
Mattie.

Wy hadden van John Norval een brief, hartelyke groete.

13

Refugee Kamp
Bloemvonteyn 1902.
January 29

Mr J P L Pretorius

Lieve papa, ik neem de pen ter hand om u te zeggen dat ons nog allen in het leven is door Gods genade, maar tog zoo ziek. Nellie is zeer zwak. Zy heef weer ingeval van de koors, en nu is zy zeer zwak. U weet zeker als u myn brief gekregen heef, dat Mariae geheel gezond is, en alweer in haar werk, en Jacobus is ook weer gezond, maar ook nog maar zwak. Hy is alweer by de tent, maar nu is het juist zoo gevaarlyk, want die tenten lek nu al. Zoo als het regen dat allis nat is, nu is Gert weer aan het begin om ziek te worden. Ik dink morgen gaan hy zeker en Nellie ook. Mattie is nu weer gezond, zy had geelzug. Ach, het is tog treurig! Myn lieve papa, na de mensch gesproken, bestaat er geen hoop, dat wy elkander weer hier zal zien, maar Hy weet wat voor ons goed is. Nellie zeg ik moet u haar groete zeggen, en als de Heere haar weer gezond maak, dan zal zy aan u schryven. Ach myn lieveling, my hart is zoo zeer dat ik onbekwaam is om aan u te schryven, wand ikzelf is zoo ziek dat ik mynzelf byna niet meer kan ophou. Ik is zoo mager als ik nog nooit in myn leven was. Myn melk verminder zoo dat myn ou lief kindje ook al magerder worden. Mattie hou school, maar hier heef nu zooveel engelsche schooldames gekom dat ons dink dat de hollansse mysjes allen zal bedank worden. Ach papa, ik kan u niet eers de helf van al onze elenden schryven. Broeder J. Groenewald leg ook in de Hospitaal en is ernstig ziek. Niek heef de tyding gekregen van zyn kindje zen ziekte, en toen heef hy ingekom, maar te laat. De tent was ledig, wand de moeder en zoondje is een halfuur na elkander weg. Hy zeg met J. en W.³³ gaan het nog goed, is dik en vet. By de huis is nog allis zoo als ons het daar gelaat heef, ook op Gan. is nog allis reg. Ik hat van mama ook een brief, ook van nig Zannie Neethling. Ach myn lieve, Bid tog in uwe biduuren dat de lieve Here spoedig vrede geven. De menchen sterven vreeslyk aan de koors. O, pen en ink kan niet dragen wat ik graag wil aan u zeggen. Ik kom byna nooit in de kerk wand de ziekte en baby. O, myn hart brand zomtyds als vuur en dan gevoel ik onrustig. Zomtyds is ik zoo gerus, dan is het of ik voel hoedat myn Heiland my in zyn armen draag, en dan verander het zoo eensklaps. Vergeet u zwakke wederhelf tog geen oogenblik. Het is tog hart om te dink dat wy zoo ver van elkander verwydert is, niet waar? Schryf tog spoedig, maar Gode zy dank tog niet ver van hen die gezeg heef: Ik zal u niet begeven en verlaten. Heden komd tyding dat broeder Jacobus Groenewald doot is. Is het niet vreeslyk? Ach, wie kan bestaan als de lieve Here niet krag geef. Zus Amie zeg hy heef een paar maal na Kotie geroep. Mariae zeg Amie is ook maar weer ziek. Zy leg in die hospitaal waar zy werk. Mattie is bezig om een paar pond aan u te sturen. Het gaan zeer moilyk om in dorp te kom, en zy is de gehele dag bezig met haar werk. Ik bezit niet eers zooveel om een bottel melk te koop, en het is al wat Nellie mag eet. Mariae heef nog niet haar geld ontvang, anders zou zy zeker ook wat aan u gestuur heef. Met een brandend hart groet ik u, myn Lieve, wie weet voor laats. Bid voor myn. U nooitvergetende echgenote, tot wederziens.

Groete van al de kinders, ook

van baby.
G.P.

33. Jan en Wessel Pretorius. Kyk Inleiding 4.

Refugee Kamp
Bloemfonteyn 1902
Febriuary 14

Mr. J.P.L. Pretorius

Lieve papa, heden morgen onding ik van u 2 brieven en Maria een. Tod myn leet zien ik er in dat u nog geen een van myn brieven gekregen heef. Ik heef nu 4 brieven van u, die van u verzonden is, en allen heef ik beantwoord. Hoe zeer moet myn hard nu niet worden om te schryven als u niet een brief kryg. Ik is dankbaar om te horen dat u nog gezond is. In die voorreg delen wy lang niet meer, maar nog hebben wy ryke stof tod danken, daar wy nog allen leven. Maar ik beleef geen gezonde dag, en Nellie is treurig om aan te zien. Zy heef nu geen pyn meer, maar de maag wil de kost niet verdragen. Zy kan nog van de een tent na de ander loop, maar dan is zy ook gedaan. Zy is vreeslyk mager, met de ander kinders gaan het goed. Baby is ook mager, wand myn melk is te min. Maar myn lieveling, ik kan ook getuigen van die goedheid van myn God. Hoewel Hy myn krankheid gevegen heef, tog was Zyn liefve Vaderhand nog gedurig over myn uitgestrek, en kan ik zeggen Hy waakt over myn. Ik heef u zoo veel geschreven hoe het met Zuster Amie zyn huisgezin gegaan heef. Weet u dat Broeder J. en Manie ook doot is. U zeg nooit of u een van myn brieven onding heef. Ik heef van nig Zannie Neethling een brief. Zy vraag na u. Weet u iets van boet Willie? Zuster Elie kan niets van hom horen. Mattie zend u 3 pond. Zy kryg het in een maand. Ik heef niets. Zy moet myn allis geven. Ik dank de Heer voor haar gezondheid. Ook Mariea is gezond, en in haar werk. Het gaat met haar werk reg goed. Mattie heef haar gevraagd om u een paar pond te stuur, maar zy scheen er geen lus toe te hebben, misschien doen zy het later zelf. Ik wensch dat u kan zien hoe goed dat baby een druivenkorrel kan afpluk en in haar mond zit, en myn bril afruk. Ik wensch dat ik haar op u schoot kan neerzit. Zy lyk net als uzelf, maar haar haren wort vaal. Wat de godsdien aangaan, is niets over te klagen. Ik lyd gebrek er aan, door de toestand dat ik niet kan van de tent af gaan. En wat de zedelykheid aangaan, kan ons nooit genoeg dankbaar voor wezen. Als iemand hier een vout begaan, dan is het moedswillig, wand ons zien nooit iemand anders als de polies, en die is zoo beleef en doen ons niets. En met ander gaan ons niet om, want de Avriekaners die hier is, dink ons niets van.³⁴ Ik hoor het gaan zwak met mama, van Br. W. lang geen tyding. Nu lieve, sluit ik met een brandend hart en beveel u en ons allen in ons Vaderhand. God zy met u tod wederziens, u liefve Gade,
G.P.

15

Revugee Kamp
Kimberly
den 18 february 1902

Den heer J.L. Pretorius

Waarde broider ik dank de lieve Here dat ik iets van u gehoor heef, maar dat gy er uit een brief van Stoffel Veljoen aan zyn ouders, en zit ik neder om u onze welstant mede te dele. Door Gods Goitheid en Genade leef wy nog. Ik was de 15e van dese maant net veertien maanden van myn leive vrouw en kinderen, en zet nog vandag hier alleen. Neu heef God het zoo beskik dat myn Leini met haar twee kenderen by myn es en een tent. Myn vrouw en kinderen es by Groteren Kamp en ken niet by elkander komen. Ik lees vandag een breif van myn kendren aan Leini en mama. Zy es nog allen vres. Zulle schreif myn dat zulle van u Maria ook een brief ontvangen heef van Bloimvantein. Zy zeg leef nog allen als Peiternella es en de hospitaal. Zy heef de koors. Zy heef ook van Jan en Wessel tydeng, was nog vres. Broider al Boshof zyn mense es neu heir behalve Zaayman en Scheif en Hammelberg en A. Vourei en W. Peits en Pret. Det es al. Outanta es naby myn, es nog vres. Elli es en de Kaap. Ouboe Sarel es ook heir en Sarel en Piet van Mahemvontein, de 2 van Roois, Kasper Stenekamp met zyn heur gezen. Zy dogter es ook en de hospitaal. Zy heef enflumasi. Ons heef hier een Grote Kamp. Zoo als ik hoor es hier over de vierduisent mense. Het gaat neu en de laatste tyt veel beter. Vandat wy een neuwe kaptein heef, gaat het met kost goit, neit te klage, behalve klere. Zommige leit daaraan gebrek. Verder es alles nog maar en een duisterre tostant. Ons mense zet nog maar allen en de Revugee Kamp, maar lieve Broider dat wy tog maar ernsteg de lieve Here bedden opdat de dag spoidig moge komen dat Hy ons de gewenste vrede moge geve opdat wy tog weer met onse lieve en deirbare by elkander moge komen. Ik na twee maanden van zus Zeini een breif gehaat. Ik heef een breif aan haar gesteur, en heef zy myn geantwoort toin gy op Lydismet, en toin heef ik haar dadelyk geantwoort, maar tot nog toe geen antwoort. Nu heef outanta een breif van Moli gehaat. Zy leef nog net met drei kinderen. Haar

34. Die hensoppers.

man en vyf kenderen es doot. Acht broider, God spreek hart met ons. Daar es al vele slagoffers van ons geist door den doot, en hoi es het met ons? Geef ons er gehoor aan? Wy moite gelove God heef een doil met ons, en Hy zal zyn doel met ons beryke en voor dat Hy zyn doil met ons beryk heef, zal er geen veranderreng komen met onze toistand. Neu broider, als ik maar net zeit en ons kamp, Goddank er es dei het voel en erken. Maar die meeste, als gy up hun leven zeit, dan moet gy zelve acht hoi lang zal het nog deur dat God ons nog zal verdrage? Ons heef mester Pural heir by ons als leeraar. Mester Bosman es naar de Kaap, es nyt toegelaat om heir by ons te blyven. Ook es heir een mester Tron. Hy es en Beikemzels zendeleng daar van de breunmense. Hy help heir ver mester Perral. Ons es heir 14 kerkerade. Wy hat nagmaal heir gehaat, het was aangenaam geweest. O myn broider, al es het dat wy ver uit elkander es, maar de Here es overal, en onze gebeden ken byeen komen voor de troon van God. De Here blyf met u tot dat wy weder zein. U broider,

W.F. Pretorius³⁵

Broider antwoord tog spoideg, en zeg myn alles omstandeg.

16

Refugee Kamp
5 Maart 1902.

Mr J.P.L. Pretorius
Ahmednager, Bombay India

Myn lieve papa, hoewel ik in een geruime tyd van u geen brief had, kan ik het nu niet nalaten om aan u te schryven. Met ons lieve kinderen gaan het nu heelmaal goet. Nellie is nog zeer zwak, de koors heef haar nu heelmaal verlaten. Mariae is niet heelmaal wel, maar zy werk nog in de Hospietaal. Die ou lief klyn Zienie³⁶ is nu zoo lief en vris, wand zy eet nu alles. Maar nu myn lieveling moet ik u ook zeggen, ik is zeer zwak, weer zooals toen dr. Brouwnlouw voor Piet gelaat speen heef. Reets heef Mattie al gezeg om de kind te speen, en nu zeg de Dokter vanmorgen dat ik moet na de Hospitaal. En toen ik vraag hoe zal het myn lief kindje gaan; toen zeg hy na de kinder-Hospitaal. Is het tog niet *hard*. De kinders wel mooipraat om haar tog te behouden. Mattie heef het nu zeer druk met de school, wand de ingevoerde teachers is allen ziek. Zy heef dagelyks meer dan honderd kinderen in de school; zy hou van 7 tot 9 uur voor honderd en twintig kinders, en van 10 tot 1 uur voor honderd en twintig. Maar de lieve Heer zy gedank, zy is nog gezond, en al die werk moet zy doen voor 3 pond in een maand. Heef u al de geld ondvanggen die zy aan u gestuurd heef? Schryf het tog, en schryf tog spoedig. O, myn hard brand als vuur om tog nog een brief van u te ontvang. Ik ga myn nederleggen zooals myn God wil, maar na de mensch gesproken is er voor my wynig hoop. Maar als gy, en al myn lief kinders en vrienden voor myn bidden, dan kan allis gebeuren, wand onze God is een ver-Biddelyke God. Zeg de beste groete aan neef Hans en Loewie B., en zeg aan hun dat Jan hun broeder, hier ingekom heef, en hy is ook nog hier. Hy zeg het gaan met J. en W. en broeder J. ook nog goet. Klyn Amie is tog nu zoo beter dat zy op is, maar nu weet zy nog niet van de doot van haar Vader en Manie. Nu moet die gevreesde tyd nog voorbygaan. Lieve papa, tod hier heef de Heer geholpen. Ik is nog in de tent maar zwak. Van Smit zyn vrouw weet ik niets. Zy is niet in die kamp, maar zy was eendag hier, en haar zoon is doot. Mog u tog deze brief ontvang in volkomen gezondheid, dit is myn vurige bede. De Here geve te volharden tot het einde toe. Wees hartelyk gekus van u nooidvergetende vrouw.

Pretorius.

Ahmednagar, Hut 7
India
Bombay
12-5-1902

Mrs J.P.L. Pretorius

Dierbare vrouw, u brief gedateerd de 5 Maart is my ter hant gekomen, hetwelk my een blydschap was om weer van u allen te hooren, maar tot my leetweezen moes ik verneemen dat u zoo ziek was. Maar ik hoop als u my brief ontvang dat u geheel herstelt zyn, dat gefe god door zyn genade. Door gods goedheid kan ik u

35. Kyk Inleiding 5: 'n Ouer halfbroer van JPL Pretorius.

36. Hephzibah Gezina, die kampbaba, wat later Hephie genoem is.

melden dat ik gezond ben, waar ik de liefe heer niet genoeg voor kunnen danken. Myn hart, Psalm 27-vers 14 zeg: Wacht op den Heere, zyt sterk en hy sal uw hart versterken, ja wacht op den Heere. Myn hart, leest ook tweede brief van Johannes het 12 verst en ook gezang 28 dat u dat tot troos zyn. Ik hoop spoedig weeder van u te horen, en hoop dat u dan geheel herstelt zyn, dat is myn beden. God spaart u allen en leefen en gezondheid opdat wy alkander weeder op aarde mogt ontmoiten om hem tezaamen te kunnen danken voor zyn goedheid aan ons bewyzen. Het is hier nog waarm en droog. Het is hier nu zoomer en by u wenter. Hoe zal het tog gaan in de tente met de kindren als het erg koud word? Mog de liefe heert ons tog spoidig verlost uit onse ellende. Het gaat met al de bekenden hier nog goed en ook met al de ander mensche. De bekende laat u allen groiten. Groit ook al de vanmielje en bekende door myn, en zyt, gy en al myn kendren hartelyk van my gegroid en in den geest gekust. Ik beveelen my en u allen onder de beschermd hand van de liefe heere. Vaart wel. God zy met u allen tot wy weeder zeyn. Ik groit u alen nogmaals met tien zoinen.

U verlangende en noit vergeetende man en vader.

J.P.L. Pretorius.

P.S. U breif heb ik nou met het pouze(?) ontvang. Schreif spodigen nius.

Ik verlaang veel om van u allen te hoore.

18

Potchefstroom
5/3/1902

Waarde Oom,

Heden voor de tweede maal neem ik de gelegenheid te baat u een paar regelen te schryven.

Daar ik geen antwoord op mijn eersten brief kreeg, vermoedde ik dat gý het niet hebt ontvangen; doch ik heb geschreven zoodra ik hoorde dat ge te Ladysmith waart.

Wij zýn nog allen gezond door God's goedheid, en hopen, dat dezen brief u in denzelfden toestand zult bereiken.

Verleden week ontvingen we eenen brief van vader, waaruit we vernomen dat hý nog heeltemal gezond was, behalwe zýn ooggen, die nog niet gezond zýn, alhoewel ze beter werden vandat hý brillen droeg.

Aunt Nora³⁷ is ook nog frisch en in haar oude woning.

Ook Oom Piet en zynen zoon Jan³⁸ zýn nog beiden gezond; van wat we uit hunne brieven vernomen hebben.

Indien ik me niet vergist, dan is "Gert Briers", een jongeling die by vader werkte, by u in denzelfden kamp, en indien gý wat moeite wilt maken, kunt ge elkaar nog misschien op het lýf loopen.

Waarde Oom! misschien zult ge 't niet eens waardig achten, mýnen brief te antwoordden, maar als ge zulks doen zal, zoo zult ge ons zeer verblýden.

Hopende dat ge my niet zult teleurstellen,

Blyf ik
Un liefhebbende nicht
Nora Pretorius³⁹

P.S. Overziet toch mýne fouten, daar ik in een vliegende haast ben. "God zy met u tot wý weder zien!"

37. Inleiding 6: 'n Jonger suster van JPL Pretorius.

38. Inleiding 6: Twee jonger broers van JPL Pretorius.

39. Eleonara Judith, die sesde kind van JPL Pretorius se jonger broer, Willem Daniel (Oom Danie).

19

"Fort Gorindgarh"
Amritsar
17de April 1902

Den Wel Ed Heer
Jan Pretorius (Hut 7)
Ahmeduagar.

Waarde Oom Jannie!

Ik heb George Smit eenige dagen geleden een lange brief geschreven en weet ik dat die U ook is voorgelegen of ten minste ik hoop zoo, aangezien het hier bekend is dat wy goed bevriend zijn, waaruit gij gezien zult hebben hoe het ons hier gaat. Aan myn heer Wolwarans heb ik ook vandaag geschreven en kunt gij daaruit zien dat wy niet ontevreden hier zijn, maar met myn haastige weggaan heb ik vergeten van U te krygen een geschrift my de voorkeur van Koop toekennende van U plaats, waarover wy gesproken hebben. Ik zou er niet weer om gedacht hebben maar ik heb van myn broeder een brief gehad my daarom vragende. Mr. Roberts zal gewillig zyn U die in het kort optrekken, het behoeft geen lange of omslagtige document te zyn, alleen meldende de plaats, waar die gelegen is, en de prys waarvoor ik die kan te koop krygen, en verder dat die voorrecht mij opengelaten wordt drie maanden na mijn aankomst in Zuid Afrika. Myn brieven komen sedert ik hier ben erg ongeregeld, mijn laatste van mijn vrouw was gedateerd 27 Februari. Zy waren toen allen, Goddank gezond; kryg gy nu meer geregeld brieven van Uw familie? Hoe gaat het hen allen? Arme George, welke treurige tyding heeft hij ontvangen, ik kan niet vergeten hoe neerslachtig hij was toen hij hoorde van overledene Willems ziekte. Het was met hem een voorgevoel dat hij hem zou verliezen. Is by U nu warm? Ik moet zeggen ik heb de hitte nog niet gevoeld, want wy hebben hier zulke ruime koele woningen. Ik kon nog elken dag slaapen zonder te zweeten zooals ik te Ahmeduagar kamp deed. Wy hebben hier dertig officieren en 102 manschappen, zy komen van alle deelen des lands. Ik heb hier vrienden ontmoet die ik voor vyftien en twintig jaren niet heb gezien, het was een aangename ontmoeting. Volgens alles wat wij in de kranten zien kan de vrede niet meer ver zyn voordat wij naar Zuid Afrika zullen terug keeren. Wat zal dat een heuglyke tyding zyn, eh! Hoe gaan met George? Laat hy zich troosten? Ach, wat wensch ik dat hy en al die oude vrienden met ons hier waren. Ik heb gedacht hier ook een koor op te richten, maar iemand anders heeft het ondernomen, en wij hebben hier niet genoeg om een tweede. Onze menschen wilden zich niet eerst aansluiten. Ds. Viljoen heeft hier niet veel te doen, hy speelt byna den geheelen dag schaak. Wy hebben een tweede predikant hier namelyk Ds. Goddefroy. Hy is en prachtige spreker en gebruikt zulke mooie taal. Het is alsof hy je forceert naar hem te luisteren en al je aandacht te geven. Nu oude vriend wees groet, en groet al die vrienden voor my. Schryf spoedig.

Uw Vriend,
J.K. van W Els⁴⁰

20

Refugee Camp
Bloemfontein
2/5/1902.

Mr J.P.L. Pretorius
Ahmednagar

Lieve Vader,

Ik heb u lieve brief van de 24 Maart op die laatste van April ontvangen, waarvoor ik u hartelijk dank zeggen. Ik heb daaruit vernomen dat gij wel ben. Wij kunnen de Lieve Vader niet genoeg danken voor zyn spaarende liefde. Met onze gezondheid gaan het nu een weinig beter. Mama is gezond maar net zwak. Baby is ook beter, maar haar tantjes plaag haar nog, verder gaan het goed. Aangaande de ziekte hier in de kamp, veel beter. De sterfgevallen is nu veel minder dan voorheen. Met Aunty Amie ze famielie gaan het goed. Amie is ook al uit de Hospitaal, zy is al mooi vet. Nick Jooste werk op Bloemfontein. Gister had ons tyding van Soph Bester dat J. en W. nog gezond en vet is, en dat Klippan en Gaze huize nog staan. Soph zeg Aunty Sarie Swarts had zo een prachtige stuk koren, en die Sprinkhanen kom en verwoest alles. Ik hoor Pollie Schalkwijk⁴¹ is ook gekwest, hij is op Bloemfontein. Pollie Odendal is naar Kimberley.

40. Hy was in Dealesville as Jannie Els bekend, 'n broer van Danie Els.

41. Hy het 'n skoot van agter deur sy been gekry en het ná die oorlog 'n houtbeen gehad. Hy was 'n dapper krygsman.

Papa, Sanie van Oom Danie schrijf dat het met hun allen goed gaan. Laatste tyding van Ouma ook nog goed. Papa, Willie van der Vuiver is ook hier. Hij was ook gekwest, hy loop op kurke. Hier is een menigte gekweste menschen, in de Hospitaal is vier. Oom Willie van Aswegen, Hennie ze Vader, leg ellendig ziek. Pa, wat zoo de rede wees dat gy de geld nog niet ontvang en heeft? Ons het dit al zoo lang gestuur. Ik weet niet om wat te doen. Stuur ik weer en het kom niet reg, wat dan? Schryf my of gy het al ontvang en heeft, zooniet dan moet ik weer een plan maak om te stuur, maar het zal jammer wees als de ander niet regkom. Papa, hoe lang zal het toch duren voordat wy met elkander kan spreken, zal het niet aangenamer wezen dan schrijven? Maar wij moeten tevrede wezen en zeggen het is Gods wil en het moet geschiet. Pa, geef mijn beste groete aan al de bekende en onbekende. Zeg aan hen dat zy moet moed houden tot het einde. Pa, Serah van der Westhuizen geef haar Beste groete aan u.

Nu moet ik eindig met een hartelike kus aan u.

Uw liefhebebnde Dochter,
Maria Pretorius.

God zij met u tot Wederzien. Tata.

21

Belmont
Nov. 22ste 1902

Myne lieve Tante,

Met droefheid vernam ik uit een brief van Mattie dat gy omgereden en bezeerd wordt. Het gebeurde is te meer betreuren als men denkt hoevele wedervaringen en ziekten doorleefd werden gedurende het Kampleven, en op het einde zoo een ongeluk te bekomen door de onverschilligheid, roekeloosheid of wat nog al, van een nietsbeteekenden persoon. Ik hoop Tante zal spoedig herstellen. En dan was Baby ook weer ongesteld? Het lyk of het leven van een kamp niet eerst wil overeenkomen met iemand die daarin geboren werd. Van een ding ben ik zeker, en dat is, dat ik tot nog toe niet berouw had dat ik er uit ben. Iemand zeide onlangs dat hy van opinie was dat als er ooit weer een oorlog uitbreekt, een groot gedeelte van de Boeren die in de kampen waren, zullen zorg dragen dat zy niet weer daarin komen, van dat gedeelte zou ik No 1 wil zyn.

Myn Vader is laatsten Dinsdag tehuis gekomen. Wy wisten niet dat hy teruggekomen was, en ik heb hem nog eene week tevoren, wat geld gestuurd. Hy zegt het is niet zoo gemakkelyk als een mensch denkt om te komen. Het is niet om maar declaratie te teken en by eerste gelegenheid te komen. Daar zy menschen die de declaratie 3 maanden geleden geteekend hadden, en nog op hun beurt moeten wachten. Pa is door het hulp van den hoof Doctor van het kamp zoo ver gekomen. Hy is half niet zoo oud geworden als ons verteld werden.

Wy lyden onder een zware droogte, gelukkig is er een groot voorraad van water, en de order van den dag is "waterly". Ondanks de groote hagelbui zyn de vruchteboomen en groente in een belovenden toestand. Pa voelt het verwoesten van de huis niet zoo veel als ik gedacht heb, al wat hy daarvan zeide was dat het maar weer moet opgebouwd worden.

Ik ben bly dat de wagen ten laatste teruggekregen werd, en de prys, volgens Mattie, was net dat zy maar weer het kantoortjie van binnen beschouwd, niet veel, maar zy denkt het *vreeselyk*.

Met liefde en groette,
A.E. Lindeque.⁴²

42. Die dame het in die poskantoor van die Konsentrasiekamp gewerk en mev G Pretorius en haar kinders goed leer ken.